Дагъыстанлы
Къатын

Журнал уьягьлюлер учун

№ 5 / 2026

Жамият ва яшав
Ярайгъан зат тюгюл десек де...

Халкъланы бирлигини йылы
Язув ярдан атармы яда уятармы?

Оьрчюкген масъала
Китапсыз уьй – жансыз къаркъара

Агьлю
Ана юрекни иссилиги

Элмира Амирханова

«Фермада гече де, гюн де иш къайнай»

«Женщина Дагестана»
на кумыкском языке
№ 5/2026

Учредитель:
Министерство цифрового развития,
информации и печати Республики Дагестан.
Главный редактор
Х. А. Шамилова j-dag@mail.ru
Редакционная коллегия:
заместитель главного редактора
С. Х. Булгаева sulgi65@mail.ru
Ответственный секретарь
Г. Х. Асадулаева musaeva_gulnara@mail.ru
Редактор русского выпуска
А. М. Бабаева aida-babayeva2012@yandex.ru
Редактор аварского выпуска
Б. Ш. Мухидинова bahu4y@mail.ru
Редактор даргинского выпуска
П. М. Сулейманова zehra.fatimat@mail.ru
Редактор кумыкского выпуска
П. Х. Хайбуллаева bike-1970@mail.ru
Редактор лакского выпуска
А. Ю. Абдурахманова delia25@mail.ru
Редактор лезгинского выпуска
Н. Н. Ибрагимова shikhnabieva1981@mail.ru
Редактор табасаранского выпуска
С. М. Исрафилова suvaynat@mail.ru
Корреспонденты:
А. Тажудинова, В. Ратенкова, Р. Бакидов,
С. Эмирова
Художественный редактор
Г. А. Курбан-Адамова guleymat@mail.ru
Адрес редакции и издателя:
367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, **1**а.
j-dag@mail.ru; zhenshina_dag@e-dag.ru
Журнал отпечатан в типографии:
ГАУ РД «Дагестанское книжное издательство
«Даггосиздат».
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, **1**а.
Телефоны редакции:
65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.
Официальный сайт
журнала «Женщина Дагестана»:
женщинадагестана.рф
Дата выхода в свет 28.10.2026 г.
Объем: 5,5 усл. печ. л.
Заказ № 1003. Тираж (2518) 490 экз.
Журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г.
Выходит на аварском, даргинском, кумыкском,
лакском, лезгинском, русском, табасаранском
языках один раз в два месяца.
Регистрационный номер ПИ № ТУ05-00429 выдан
Управлением Федеральной службы по надзору
в сфере связи, информационных технологий и
массовых коммуникаций по Республике Дагестан.

Арт-директор - М. Ю. Моллакаев (MagHazar)

Ичделик

1. Редакторну сёзю
Къачанда танглама ёл табыла

2. Оьз иши
«Фермада гече де, гюн де иш къайнай»

6. Олар биринчилерден эди
Къатынгиши – нарком

10. Асил адам
Гьали этмесенг, къачан этерсен?

14. Хас асгер гьаракат
«Халкъымны ахырынчы тынышым битгенче якълажакъман»

18. Замандашыбыз
«Операция этилеген вакътиде мен олар учун йырлай эдим»

22. Жамият ва яшав
Ярайгъан зат тюгюл десек де...

26. Халкъланы бирлигини йылы
Язув ярдан атармы яда уятармы?

30. Оьрчюкген масъала
Китапсыз уьй – жансыз къаркъара

32. Мердешлер
«Лезгинканы» бир де дёнмес байлыкълары

36. Замандашыбыз
Бир яшав ва эки пагьму

40. Агьлю
Ана юрекни иссилиги

44. Инчесаният
Яратывчулукъ – бир сигьрулу къурал!

48. Той мердешлер
Лап исбайы келпетни сыры

52. Агьамиятлы масъала
Янгыдан яшав тизмек

55. Юбилей
Бийке Кулунчаковагьа – 80 йыл!

POST scriptum

57. ***И вновь праздник графики в Дагестане!***

58. Реклама
Женщины Дагестана выбирают Coral Club

60. Медицина
Долголетие без иллюзий

На обложках:
I – Эльмира Амирханова, фермер из села Нижнее Казанище
IV – Работы Ш. Тахнаевой

Къачанда танглама ёл табыла

Муна бютюнроссия сайлавлар битди! Шолар пачалыгъыбызны политика яшавунда агьамиятлы девюр болажакъгъа, Пачалыкъ Думагъа ва ерли гьакимият къурумлагъа тийишлилени белгилежекге, ватандашланы социал якъдан якълавну гючлендирежекге ва жамиятны гьаракатчылыгъын якълажакъгъа умут этебиз. Шо бары да къастлар Россияны дюньяны даражасында беклешдирмек муратда юрюле.

«Эгер сиз политикагъа урунмасагъыз, бир гюн о сизин уьстюгюзге гелип тюшер»,– деп язгъан белгили француз язывчу ва политик Шарль де Монталамбер. Жамиятны арасында яшап, огъар харлы болмай турмагъа бажарылмай деген пикру булан да разилешмей тюгюлбюз. Шо учун да, биз оьзюбюз де сайлавлар булан байлангъан гьаракатлагъа жагь кюйде къошулабыз ва уллу алмашынывланы ортакъчылары болабыз.

Мен де шо ёлну танглап, 2026-нчы йыл, Акъуша райондан таба «Единая Россия» партияны сиягьына къошулуп, Дагъыстанны Халкъ Жыйынына депутатгъа кандидатымны салдым.

Мен де шо сайлавлагъа байлавлу гьаракатда ортакъчылыкъ этип, ичинден таба кёп затны билдим. Биринчилей мен бир башлап алданокъ мени кандидатурамны якълап, магъа сайлавларда ортакъчылыкъ этмеге ихтиярлыкъ бергени учун, сайлавчуларыма рази экенимни билдиремен. Магъа шолай инанагъаныгъыз учун, кёп савболугъуз!

Ачыкъ этип айтсам, шо сайлав гьаракат тынч тюгюл эди. Гертиси, шолай бир де болмагъан кюйде оьтдю. Неге тюгюл, мени ягъадан, оьрден якълайгъанлар да ёкъгъа гёре нечик оьтер экен деп къоркъув бар эди. Биргине-бир гюч–магъа инанагъан сайлавчулар эди. Сонг да, халкъгъа, республикагъа, пачалыгъыбызгъа пайда гелтирермен деп оьзюме инана, аркъатаяй эдим. Шунда да англатма бажарылмайгъан, макънатис йимик тартагъан гюч бар. Уллу муратларынг бар чакъы, яшавну багьасы да арта!

Сайлавлар къужурлу ва пайдалы кюйде оьтдю. Шолар гележекге хыялларыбызны токъташдырма кёмек этди. Болабызмы яда болмасбыз деп шекленеген бары да охувчуларыбызгъа, бир де тартынмай оьзюгюзню гьюнеригизни яшавгъа чыгъарма къарагъыз. Гьаракатчылагъа Аллагь да кёмек эте деп насигьат берме сюемен.

Хамис Шамилова,
баш редактор

Элмира
Амирханова

«Фермада гече де, гюн де иш къайнай»

Дагъыстанда къуватлы къатынлар аз тюгюл, тек Элмира Амирхановны яшаву кёплени тамашагъа къалдырма бола. Ол Буйнакскиде тувгъан. Бек бажарывлу бухгалтер, сонг Магьачкъаладагъы кафени башчысы, ата юрту Тёбен Къазанышда янгыз каникулланы вакъти-синде улланасында турма, ял алма бара болгъан. Яш чагъында Элмира сыйырлар нечик савулагъанын гёре ва юрт яшавну гьакъында аз -кёп буса да англама башлай, тек авур сабанчылыкъ загьматгъа уьйренмеген. Эрге баргъанда бары да зат алышына. Магьаммат пенсиягъа чыгъа. Парахат ял алагъанны орнунда Элмира эрине ферма ачма таклиф эте. Ол шо ойну якълагъан ва бирче белгисиз далапчылыкъ ёлгъа тюшген. Гьатта, Магьачкъаладагъы квартирин сатып, бары да акъчаны ферманы къурувгъа къоллагъан. Башлап фермада 17 сыйыр бола, гьали буса гьайванларыны санаву 160-дан да артыкъ. Сютню ишлетеген цехи бар, пачалыкъ дыгъарлагъа гёре иш юрюте.

Нечик башлапгъы беш йылны ичинде кётюр бола- болмай ишни юрютмекни ва ферма Украинадагъы хас асгер гьаракатдан уланыны къайтывун къаравулламакъгъа нечик кёмек этегенни гьакъында бизин лакъырлашывда охугъуз.

– Сизин агьлюгюзде уллуларыгъыз берген къайсы агьамиятлы насигьат эсигизде къалгъан ва шогъар аркъатаяп бугюн де ишигизни юрютесиз?

– Биз къачан да загьматдан баш къачырмайгъан агьлю эдик. Атабыз яшавдан эрте гетди, анам дёрт де яшы булан янгыз къалды. Магъа шо заман янгы 13 йыл битген эди. Авур загьмат не зат эженни ва уллулагъа нечик кёмек этме тарыкъны биз гиччиден берли биле эдик. Анам даим: «Башлагъан ишни ярты ёлда ташлама ярамай»,– деп такрарлай бола эди. Биз де шогъар гёре яшадыкъ. Яшларыма да шону айта эдим ва торунларыма гьали даим айтаман. Шо мени ва гележек наслуларыбыз учун – лап аслу насигьат.

– Фермер хозяйствогъа нечик урундугъуз?

– Жагьил заманларыбызда оьзюбюзню яшавубузну фермерлик булан байларбыз деп эсибизге де гелмей эди. Эрим 60 йыл чагъында ишин къоюп, пенсиягъа чыкъды. Мен ишимни узата эдим. Шолай бир гюн эриме: «Нете, биз гьали уьйде олтуруп туражакъбызмы? Гьали де къарт тюгюлбюз чю»,– деп айтдым. О заман бизин бир гектар топурагъыбыз бар эди: «Гел, сыйырлар алайыкъ», – деп таклиф этдим. Узун сёзню къысгъасы, фермер хозяйство къурмакъ деген ой мени сиптечилигим эди.

Эримни оьр билими бар, юрт хозяйство институтну битдирген. Бютюн оьмюрю инженер-технолог болуп ишлеген, сонг загьмат инспекцияда ишлеген, гьасиликалам, кабинет къуллукъчу эди. Мен буса касбума гёре– бухгалтермен, гечге таба,

кафени заведующийи де болдум. Озокъда, фермадагъы иш бизин учун бары да якъдан дегенлей, янгылыкъ эди. Шу башлагъан ишибиз не булан битерни де мекенли билмей эдик.

Биз швед жынслы 17 сыйырны сатып алдыкъ. Олагъа къарайгъан кюйню иш уьстюнде уьйрене эдик. Мен чакъ-чакъда айта боламан, гьажатлыкъ тувулунса, сен тюкенингни эки-уьч гюнге де япма боласан. Тек фермада сагъа олай имканлыкъланы бирев де бермей. Гьайванлагъа гюнню узагъында къарав тарыкъ. Эгер де, сыйыр бирден авруп къалса, гечелер де туруп уьстюне барма тюше.

Озокъда, башлапгъы заманларда нече де къыйын эди. Беш йыл биз бир зат да къазанмай эдик. Гьатта, фермабызны сакъламакъ учун Магьачкъаладагъы квартирибизни сатдыкъ.

Тек иш къоллар етишмейгенликлап къоркъунчлу ери болуп токътады. Ферма учун инамлы ишчини тапмакъ – бек къыйын масъала эди. Бирлери геле, бирлери гете – булгъавур, къалмагъал. Уьстевюне, шайлы алапаланы талап эте. Бизин дагъы кюобюз ёкъ эди – тёлей эдик. Шо бары да авараланы биз янгыз кютюп болмажакъ эдик. Ишибизни ярты ёлда туварып къойма бажарылмай эди. Шо саялы чыдай эдик. Гечге таба, сыйырлар къозлагъанда сютню сатма башладыкъ. Шо бизге толу кюйде кётюр болмайлы фермабызны яшавун эбе-хырлы узатма имканлыкъ берди.

Шо вакътилерде Магьачкъалада «Фермерни школасы» ачылды. Мен шоссагьат ондагъы дарслагъа юрюмеге башладым. Шонда алгъан билимлеримни ва топлагъан сынавумну бир-бирине къошгъанда, мен не этме герекни ва негер бир башлап тергев бермекни мекенли англадым.

Мен лап башындан тутуп ишибизге торунларымны къуршай эдим. Гьарисине бирер оьгюз бала бердик. «Муна шу сеники, къарагъыз, къуллукъ этигиз»,– дедик. Яшлар да школадан сонг олар булан долана эди. Арадан бир заман оьтюп, биз оланы 100 минг манатгъа сата эдик ва шо акъчаны торунларыбызгъа бере эдик. Нечакъы сююнч, къуванч бар эди! Тек лап аслусу – олар загьматны маънасын тюз англама башлады. Озокъда, олар шо акъчаны ата- анасына бере эди, тек бир гюн оьзлени тарыкъ-герегине къолланажагъын англай эди. Яшларыбызгъа, торун-

ларыбызгъа кёмек этмек – шо бизин аслу мурадыбыз.

– Ферма къурулгъан заманлардан берли бугюнге не йимик алышывлар болгъан?

– Биз 2017-нчи йылда 17 сыйырдан башладыкъ, гьали фермабызда 168 гьайван сакълана. Оьзюнгню хозяйствонг сагъа тюкенге бармай бютюн агьлюнгню сан янлы ашамлыкъ маллар булан таъмин этмеге имканлыкъ бере – сют, къаймакъ, бишлакъ, май... Бираз алда мен янгы къайдагъа урундум – сютню ишлетивге. Алда биз шону ишлетмей оьзгелеге тапшура эдик, олар, озокъда, даим багьаланы тёбен тюшюрме къарай эди. Гьатта, бир- бирде сютню литрасын 22 манатгъа ерли тюшюрме борчлу бола эдик. Не амалыбыз бар. Тез бузулагъан малны узакъ сакълама бажарылмай. Мен арачылагъа сютню не багьадан сатагъанымны, гьатта, эриме айтма къоркъа эдим. Ол ругьдан тюшюп, гёнгюлсюз болуп къалмасын учун 30 манат дей эдим.

Бир мюгьлетде шолай узатылып турма бажарылмайгъанына тюшюндюм. Тийишли алатлар да алып, оьзюбюзге сютню ишлетмеге тарыкъ. Шолай этме де этдик. Алда халкъ арада: «Сыйыр – уьйню эмчек анасы»,– деп айтыла гелген. Сыйырынг бар буса, столунгда сют де, къаймакъ да, бишлакъ да болажакъ. Яш йыллырымда мен шону англамай эдим.

Бизин малланы гьали кёплер таныйлар ва къыйматлайлар. Магьачкъаладан алып гетегенлер бар, юртну ортасында тюкен ачгъанбыз. Алда сатыв осал юрюле эди, биз шо ишни нечик тюз кюйде юрютмекни билмей эдик. Базаргъа алып бара эдик, онда буса бизден сатып алып, сонг багьаларын кёкге чююп сатагъан бир тайпа пайдалана эди. Мен шондан арчылагъан кюйню тапдым, бухгалтер билимлерим кёмек этди. Биз пачалыкъ дыгъарлагъа гёре ишлеме башладыкъ. Малыбызны гьар тюрлю идаралагъа етишдире эдик. Нечик де, арачылардан арчылып болдукъ.

– Ишигизде лап да къыйын не затдыр?

– Билемисиз, заман гете, биз уллу болгъанбыз. Алда йимик, гьар-бир затгъа гючюбюз чатмай. Биз фермадан къавшалып къайтгъанда, эрим: «Къачан болгъанча шу иш булан долана туражакъбыз?» – деп айта. Яшларыбызны аякъ уьстге салдыкъ, къызларыбызны эрге бердик, олагъа да болагъан кёмегибизни этме къарайбыз.

Бизин уланыбыз – хас асгер гьаракатны ортакъчысы. Ол уьйдеги заманда бизге фермада кёмек эте эди, сонг гёнгюллю кюйде фронтгъа гетди. Ол отпускагъа гелегенде ата-анасына нечик къыйын экенни гёре эди. Уланым: «Эрте-геч уьюме къайтажакъман, сизге кёмек этежекмен. Дагъы да бираз чыдама бола бусагъыз, чыдагъыз. Шонча да чыдамасдай гьал бар буса, къоюгъуз шо ишигизни, сатыгъыз фермагъызны», – деп айта.

Сатма чы ярар эди. Тек шо сени агьлюнгню – бир айрылмасдай бёлюгю. Сен шо гьайванлагъа юрегинг булан къатнагъансан. Шо саялы къыйын буса да ишибизни узатабыз, уланыбыз давдан къайтар ва бары да ишлени оьз къолуна алар деп умут этебиз. Гьали фермагъа жагьил, гючлю еси тарыкъ.

– Арадан 5-10 йыл оьтюп фермагъызны гележегин нечик гёресиз?

– Гьайванланы санавун 300-400-ге ерли етишдирмеге. Шону биз эрибиз булан яшавгъа чыгъарып болмажакъбыз. Шону учун янгы комплекслер къурма тарыкъ. Озокъда, гележегибизи инг алдын уланыбыз булан байлайбыз. Ол къайтгъанда, ону бары да затгъа уьйретежекмен, ишни бары да инче сырларын ачарман.

Муратларыгъызгъа етишме Аллагь кёмек этсин!

Руслан Бакидов

Къатынгиши – нарком

Къызъяш тав юртда турагъан ярлы агьлюде тувгъан, гиччиден тутуп авур загьматгъа уьйренген. 14 йыл чагъында ону къачыргъан. Тек шогъар да къарамай, къысмат оьзюне буюргъандан къутулма бажаргъан. Роза Гьасановна Магьомаева – Дагъыстанда биринчи къатынгиши нарком болгъан. Ону герти аты - Эбсират (бир-бир ерлерде Аксират деп юрюле). Тек ол янгы къуллукъгъа белгиленгенде, атын да алышдырып, белгили инкъылапчы Роза Люксембургну атын алгъан.

1900-нчу йыл. Анди округну Гагатли юрту. Кёп яшлы агьлюде къыз тува, ол сонг Дагъыстанны тарихинде оьз ерин табажакъ. Тек шо даражалагъа етишгенче, огъар хыйлы авур загьматдан, къайгъыдан, ягьын сындырывдан оьтмеге тюше.

Атасы ону къойчу –Гагатлиден (Ботлих район). Къызъяшны агьлю насипни гьакъындагъы умутлары кюлге айлана. Оьзюне 14 йыл болагъанда Эбсиратны къачыргъанлар, гючден эрге барма борчлу этгенлер. Сайки, гьали сен кимге тарыкъсан? Ол оьжетли эринден бир нече керен къачгъан, тек гьар гезик тутулуп, шо намарт ожакъгъа къайтарылгъан. Ахырда эри Розадан айрылгъан.

1918-нчи йыл Эсбиратны (Роза) агьлюсю учун лап къайгъылы йыл болуп токътай. Атасы, анасы, арты булан эркъардашы оьле. Ол Ботлих-

деги яшлар уьюнде савут-сабаны жува, тарбиялавчуну ишин де юрютген. Сонг заготконторгъа чыкъгъан, шонда оьзюню гележегин байлажакъ адам булан ёлукъгъан. Шо абурлу къызыл партизан, инкъылапчы Къурбан Андийский (Магьомаев) эди – дёрт давну ортакъчысы, Георгийни атындагъы орденни уьч керен кавалери, Къара Къараевни асгер полкунда къуллукъ этген. Уллу Ватан давну йылларында оьзюне 56 йыл болагъанда гёнгюллю кюйде фронтгъа гетген. Къызыл Юлдуз орден булан ва кёп медаллар булан савгъатлангъан. 1954-нчю йылда ёл хатабалагьгъа тюшюп оьлген.

Совет гьакимият дагъыстанлы къызлагъа, къатынлагъа билимлеге ёлну ачгъан. Шо заманда да эсги адатлагъа, терс къаравлагъа къаршы чыкъма тынч тюгюл эди. Роза да шо ёлну танглай. 1922-нчи йылда Темир-Хан-Шурада ишлей. Ону артельни инструктору этип белгилейлер. Ол къызланы андилилени мердешли саниятына – ямучулар тикме уьйретген.

Розаны жагьлыгъын эс этип, 1923-нчю йылда дагъыстан партия школагъа бакъдыралар, сонг партиягъа къабул этелер. Биринчи насигьатчылары Екатерина Дагаева ва ону эри осетинли Мусса Кундухов къызъяшдагъы айрыча къурумчулукъ пагьмуларын гёрген. Роза шо адамланы атын даим уллу гьюрмет ва разилик булан эсгере тургъан.

Роза бринчилерден болуп республикадан тышда охума бара. 1924-нчю йылны февраль айында обком ону Ростовдагъы рабфакгъа бакъдыра. Бакюде напчы болуп ишлейген уллу эркъардашы: «Оху, биревге де тынглама»,– дей ва Розаны оьзю Ростовгъа алып баргъан. Къызъяшгъа общежитиеде турма ер берген. Къыйынлы мюгьлетлерде област къатын бёлюкню заведующийи Фаина Вишнякова янында бола. Роза бек къаст этип уьч йыл ва алты ай охугъан. Тек 1928-нчи йылда бир тюрлю агьлю себеплеге гёре, охувун бёле ва уьюне къайта.

Тек ругьдан тюшмей, оьзюню партия ишин узата. Ону гьар тюрлю къуллукълагъа Цумада ва Ботлих районлагъа бакъдыра. Партияны район комитетини инструктору, къатын бёлюкню заведующийи. Шо ишлени юрюте туруп, уллу ва жанлы маданият-ярыкъландырывчу чалышывгъа уруна. Эсги яшавну къалды- къулдуларындан арчылмакъ учун англатыв ишлер оьтгере, жагьил къызланы охума бакъдыра.

«Яяв аякъдан яда атгъа минип Роза Магьомаева авуллагъа етише, узакъ ва чыдамлы кюйде гьар къатын булан сёйлей, олагъа янгы гьакимият не ихтиярлар бергенни англата. Кёп хатирсиз ва аччы сёзлени эшитген, англавлары аз эргишилер ону чалышывун биябурлукъгъа, къатынгиши учун бек эрши ишге гьисаплай. Тек Роза Магьомаева этеген ишини тюзлюгюне бек инана, партияны политикасын тайышывсуз яшавгъа чыгъара. «Ону сиптечилиги булан тав юртларда китап охуйгъан уьйлер ачыла, къатынлар билимлер ала»,– деп яза оьзюню «Кавказ этнография жыйымы» деген китабында тарихчи Г.А.Сергеева (Москва,1969). Ол оьзюню ахтарывларында Ботлих районгъа 1957-нчи йыл этген ишчи сапарына асаслана. Шо китапда эсгерилеген кюйде, янгы яшавну душманлары тав юртларда совет гьакимиятны якълайгъан 32 къатынны оьлтюрген.

Роза Дагъыстанны 1935-нчи йылда Магьачкъалада оьтгерилген жагьил къатынгишилени биринчи съездине делегатланы гьазирлеген. Шо делегатланы арасында ол оьзю де бар эди.

1930 й. Дагъыстан къатынгишилени советини жагьчылары. Е. Дагаева 2-нчи сыдырада солдан 3-нчюсю.

О заман Роза ДАССР-ни социал якъдан таъмин этивню наркоматыны башын тутгъан эди, оьзюню къуллугъуна масхара этип «наркомбес» деп айта эди.

Жагьил къатынгишилени бютюндагъыстан съездини материалларында биринчилерден болуп Розаны аты эсгериле. Партияны Центральный комитетине бакъдырылгъан кагъызда: « Бизин сыдыраларыбызда, делегатланы арасында Дагъыстанда биринчи къатынгиши-нарком Р.Магьомаева да бар», – деп язылгъан.

Съездде ортакъчылыкъ этеген дагъы да хыйлы белгили адамлар бар – биринчи лётчик къатын Бавер Жафарова, комсомол чалышывчу – Хадижат Кабидова, техник-къурувчу – Раи Донская, актриса – Барият Мурадова ва оьзгелери.

Дагъыстанны загьмат министерлигини сайтында Розаны шо замангъы чалышыву гьакъында деп эсгериле: «1935-нчи йылны март айны 4-ден -1938-нчи йыл болгъанча ДАССР-ни социал якъдан таъмин этивню халкъ комиссириатына Роза Магьомаева башчылыкъ эте. Ол шагьарлагъа, районлагъа кёп бара, ерлердеги наркоматны бёлюклерини ишин тергей, семинарлар оьтгере, ерли касбучулар булан бирге кёмек этив кассаланы ача.

Роза Магьомаеваны сиптечилиги булан Дагъыстанда сакъат яшлар учун уьй ачыла ва сокъур яшлагъа дарслар юрюле. Ол халкъны яшавун, загьмат шартларын яхшылашдырмакъ учун хыйлы чараларын гёре. Шону да гьисап учун этмей, ол тарчыкълыкъ не зат экенни яхшы биле. 1938-нчи йылда республиканы Оьр Советине депутат ва Оьр Советини Президиумуну Председатели этип сайлайлар. Ол шо оьр къуллукъгъа эки керен сайлангъан.

Уллу Ватан давну йылларында минглер булангъы къатынлар агьлюлерини, эркъардашларыны орнун тутуп, эргиши касбуланы бойнуна ала, сюре, къаза, завод-

14.06.1938 й. Ортада ДАССР-ни наркому Э. Магьомаева.

ларда савут чыгъара. Роза Гьасановна шо ишни ал сыдыраларында бола. Барысы да булан бирче окоплар къаза, ёлланы онгара. Имам Шамилни атындагъы ва Совет Союзну Игитлери Магьаммат Гьажиевни ва Валентин Эмировну атындагъы авиаэскадрильяланы бёлюклерин къурувну сиптечилерини бириси бола. Фронтгъа кёмек этив республика комиссияны члени гьисапда исси опуракълар ва оьзге тарыкъ-герекни жыйып, совет асгерчилени янында кёп керенлер болгъан. Ростов областда Къ. Къараевни эскадронуну асгерчилери булан ёлукъгъан ва оланы арасында юртлусу Маматхан Къарамагьамматовну гёргенде бек сююнген.

Асгерчилеге кёмек этив фондгъа Роза Гьасановна оьзюню яныдан 44 минг манатны берген. Апрель айны 1944-нчю йылында огъар Башглавнокомандующий И.В.Сталинни атындан Баракалла билдирилген.

Ватанны алдындагъы къуллукълары учун Роза Магьомаева республиканы ва уьлкени башчыларыны гьюрметлев грамоталары булан савгъатлангъан ва Уллу Ватан давну йылларындагъы къайратлы загьматы учун «Кавказны къоруву учун» деген медаль булан белгиленген.

Артдагъы йылларында Роза Хасавюртда яшай эди ва жамият ишин узата эди. Ол яшавдан 1976-нчы йыл гетген ва Хасавюрт районну Сивух юртундагъы къабурларда гёмюлген.

Шо къатынны келпети ва яшаву – нечик къайпанмай, къыйынлыкълардан оьтюп оьзюню умутларына етишме болагъанлыкъны ругьландырывчу уьлгюсю ва совет гьамият минглер булангъы дагъыстанлы къатынланы къысматын алышдыргъанын, эргишилер булан тенг ихтиярлар бергенин эсибизге сала.

Гьазирлеген Гюлнара Асадулаева

Людмила Сайитова

Гьали этмесенг, къачан этерсен?

Яш йылларындан берли Людмила Сайитова англагъан: инсангъа оьзюне гьаракат этмеге ва оьзюню гючюне инанма герек. Бугюн ол 2022-нчи йылда къурулгъан «Биринчилени гьаракаты» деген яшланы ва жагьиллени бютюнроссия жамиятыны регион бёлюгюне башчылыкъ эте, яш наслугъа заманны чакъырывларына гёре, оьз ерин табывгъа ёлларын ача. «Дагъыстанлы къатын» журналгъа берген баянлыгъында ол алтын усталыкъ булан иштагьланагъаныны, ЮНИСЕФ-деги иши ва янгы школагъа юрюмеге башлагъан къызъяшны неге пионерлеге къабул этмегенни гьакъында хабарлай.

– Людмила Владимировна, лап йыракъдан башлайыкъ. Сизин тухум-тайпа тамурларыгъызны гьакъында билме сюер эдик. Шоланы Дагъыстан булан байлавлугъу бармы?

– Мен дёртюнчю наслуда – миналы дагъыстанлыман. Мени улланамны анасы мунда Дагъыстанда тувгъан. Шо саялы яй айларда магъа туристлеге йимик: «Сиз къайдан гелгенсиз?» – деп сорайгъанда, хатирим къала. Мен Магьачкъалада тувгъанман, мени анам– магьачкъалалы. Атам – Гергебил юртдан, ол миллетине гёре – орус адам.

Мени совет заманлардагъы яш йылларым нече де маъналы, бай эди. Биз абзарда гьар тюрлю оюнлар ойнай эдик. Мен яратывчу адам гьисапда оьсе эдим: милли бийивлени секциясына юрюй эдим, музыка школада фортепианону сокъма уьйрене эдим, енгил атлетика булан иштагьлана эдим. Мени бары да затны къуршама къастым бар эди, тек хыйлы затны къойма тюшдю, къыйын эди. Бизин агьлю бек сабур-саламатлы яшай эди: атам – шофёр, анам– тарбиялавчу. Бийивлериме мен яяв аякъдан етише эдим, уьйде, озокъда, пианинобуз ёкъ эди, шо саялы музыка согъув булан бир тюрлю четимликлер тувулуна эди. Тек мен школадагъы конкурсларда, шагьар чараларда ортакъчылыкъ эте эдим. Школаны охувчусу бусам да, ДГПУ-ну студентлери булан Нальчикде 2000-нчи йылда «Студент язбашда» болдум.

– Къайсы школада охуй эдигиз?

– Магьачкъаладагъы А. Пушкинни атындагъы 5 номерли лицейде –тизив билим берив ожакъда. 9-нчу класдан тутуп психологиягъа уьйрене эдик. Ондан къайры, лицейни тамамлай туруп, алтын устаны дипломун да алдым. Биз бухгалтерияны, алтын усталыкъны яда тигив ишни сайлама бола эдик. Мени биринчи этген ишим – юзюк, сонг билезик, лап артда милли белбавну этдим.

– Яш йылларыгъыз булан байлавлу эсигизде къалгъан лап да ярыкъ агьвалат не эди?

– Шолай агьвалатлар кёп эди. Тек, балики, лап агьамиятлысы, таъсир этгени 11-нчи класда болду бугъай.

– Ахырынчы зенг къагъылагъан гюн анамны фотоплёнкагъа акъчасы етишмей къалгъан. Шо заман оьзюм учун къараргъа гелдим:«Сен оьзюнг этмесенг, сени учун бирев де этмежек». Шо ойну бютюн яшавумдан алып юрюдюм. Мен университетге тюшдюм ва стипендия алмакъ учун янгыз дёртлеге ва бешлеге охума тарыкъ экенни англай эдим. Алданокъ эсгерип къояйым, оьр охув ожакъны мен къызыл дипломгъа битдирдим.

– Къайсы факультетни битдиргенсиз?

– Дагъыстан пачалыкъ университетни социальный факультетин. Алтын усталыкъны къойма тюшдю, неге тюгюл, шо эргишилени ишидир деп ойлаша эдим.

Социальный факультет мен охугъан школаны ва турагъан уьйлеримни ювугъунда ерлешген эди. Шо заман факультетге тюшме сюегенлени арасында уллу конкурс болагъанын билме де билмей эдим – бир ерге 8 адам. Тенглилеримни кёбюсю юристни ва экономистни касбусун ушата эди, мен буса оьзюмню ёлумну тангладым ва беш йыл тизив охув идарада оьтгердим.

– Охувну йылларында не ишлени юрюте эдигиз?

– Биринчи курсдан тутуп биз практиканы оьтгере эдик: адамланы якълайгъан идаралагъа, сокъурланы жамиятына бара эдик. Ондан къайры, гьар яй айларда мен вожатый болуп ишлей эдим. Башлап – «Костёр», сонг Къаягент райондагъы «Волна» деген лагерлерде. Гечге таба, 4-нчю курсда мени лагерге психолог болуп ишлемеге чакъыра эди.

Университетден сонг 42 номерли гимназияда 5 йыл социальный педагог болуп ишледим. Озокъда, яшлар булангъы иш – шо мени ишим.

Шону булан бирге ООН-ну янында иш гёреген ЮНИСЕФ яшлар фондуну тренер гюбюне къошулдум. Шо хоншу Мычыгъыш Республикада болгъан къанлы агьвалатлардан сонг эди. Сагъа алданокъ миллетинг мычыгъыш яда орус болмагъа тарыкъ деп талап салына эди. Мычыгъыш къызъяш Марха булан таныш болдум. Биз бирче 4 йыл ишледик, оьзюбюзню программабыз булан бютюн Кавказдан айланып чыкъдыкъ. Шо бек агьамиятлы эди деп гьисап этемен. Яшлар булан гьар тюрлю оюнлардан таба лакъыр эте эдик. Динни масъалаларына тиймей эдик, амма яшлар оьзлер шо лакъыргъа чыгъа эди.

– Сонг не болду?

– Программа тамамлангъан сонг, дагъы да оьсме герек экенни англадым. Страховой компаниягъа тюшдюм, тек ай ярым тюгюл ишлемедим – магъа адамлар булангъы жанлы гьакълашыв етишмей эди. Шо заман гележекдеги ишиме байлавлу оьзюмню насигьатчыма Муслимат Халимбековна Халимбековагъа (2010-2013-нчю йылларда Дагъыстанны жагьиллени ишине къарайгъан министрны заместители – ред.) зенг этдим. Мени яшланы жамият къурумларыны бирлешивюне чакъырдылар. Арадан йыл оьтюп, шо къурумну башын тутдум, сонг Гёнгюллю сиптечиликлени центрын ачдыкъ. Биз жагьиллени социал масъалаланы айланасында бирлешдирме къаст эте эдик: экология, донорлукъ, орамларда оьтгерилеген гьар тюрлю чаралар. Оланы тергевюн яратывчу чалышывгъа бакъдырма къарай эдик, мисал учун, тереклени орнатывгъа яда тарчыкълылагъа кёмек этивге. Бизге гёрсетилеген чакъы маялагъа иш юрютме нече де къыйын эди, сав гечелени ишде оьтгере эдик, форумлар учун проектлер яза эдик. Шо бизге берилеген алапаланы, харжны оьлчевюн артдырар деп умут эте эдик.

– «Биринчилени гьаракатына» нечик къошулдугъуз?

– Шо мени оьтген заманларымдан яшавгъа чыгъарылмай къалгъан умутум булан байлавлу. 1991-нчи йылда мен тёшюме яш Ленинни сураты булангъы темир белгини такъдым, тек пионерлеге къабул этегенде шо къызыл галстуклар арадан тайып къалды, озокъда, пионер лагерлер де ёкъ эди. Мен шо гьаракатны янгыртма бек сюе эдим.

2016-нчы йылны март айыны 28-нде Москвада Россияны охувчу яшларыны гьаракатын къурувгъа байлавлу жыйынында ортакъчылыкъ этдим. Шо гьаракатны Дагъыстандагъы толу ихтиярлы вакили эдим. «Биринчилени гьаракатын» къурмакъ деген ой арагъа чыкъгъанда, башлап хыйлылар йимик, бизге бирдагъы яшланы къуруму негер

тарыкъдыр деп ойлаша эдим. Тек сонг шо бек пайдалы сипте экенни англадым. Янгы къурумну айланасында министерликлер, оьзге идаралар бирлешме токъташды.

Мени гьалиги къуллугъумну гьакъында айтгъанда, белгили кюйде, Гьаракатны башчысыны ерине кандидатланы билим берив ва жагьиллени министерликлери янаша таклиф эте, сонг регионну башчысыны разилиги де болма тарыкъ. Мени кандидатурамны Сергей Алимович Меликов якълады ва Федерал центрны да къаршылыгъы ёкъ эди. Неге тюгюл, мен алда да Россияны охувчу яшларыны гьаракатында чалыша туруп, хыйлы сынав топлагъан эдим.

– Сизин бирлешивню аслу муратлары недир?

– «Биринчилени гьаракатыны» аслу мурады – Россия булан болмакъ, гьаракат этмек, биринчилерден болмакъ. Бизин ишибиз РФ-ни Президентини «Россияны мердешли ругь-къылыкъ байлыкъларын сакълавгъа ва беклешдиривге байлавлу пачалыкъ политиканы аслу кюрчюлери гьакъында» деген 809 номерли къарары булан рас геле. Шо Ватанына бакъгъан якъдагъы сююв ва къайратлы загьмат. Биз 6 йыл ва 25 йыл чагъына ерли яшланы ва жагьиллени оьсювюне, яшавда, загьматда оьз ерин табывгъа болушлукъ этебиз. Биз спортну, туризмни, маданиятны, билив беривню бирлешдиреген, бир-бирине байлайгъан центргъа айланмагъа сюебиз.

Эсгерме сюемен, бизин гьаракатгъа оьр касбучулар къуршалгъан. Бир гюнлюк проектлерибиз ёкъ, шолар сав йыл узатыла ва бары да затны билме герексен: тарыкъ малланы сатып алыв низамындан башлап, сценарийлени гьазирлевге ерли.

– Шо проектлени ким гьазирлей?

– Озокъда, аслу федерал проектлени бары да регионлар яшавгъа чыгъара. Тек регион проектлер де бар. Эгер де, биз бир ойгъа гелип, шону асувлугъун токъташдырып бола бусакъ, шо бютюн федерал проектге де айланмакъ бар. Мисал учун, бизин «Агьлю команда» деген спорт проектибиз. Гетген йыл шону яшавгъа чыгъардыкъ, оьзгелени шонча да кепине гелди, бизден уьлгю алып бютюн уьлкеде къоллама башладылар. Шо савлай агьлю учун Олимпия оюнлар йимик, барысы да ортакъчылыкъ эте, гиччилерден башлап улланалагъа ва уллаталагъа ерли.

– Дагъыстан оьзге регионлар булан тенглешдиргенде, неченчи ерни ала?

– Бизде умуми къыйматлар салынмай, неге тюгюл, регионланы имканлыкъларын бир йимик тюгюл (майданчаларына, акъча якъдан таъмин этивге ва оьзге шартларына). Амма гетген йыл бизин председатель Дагъыстан лап да яхшы 10 регионну арасына гире деп эсгерди. Шо, озокъда, бизин учун – уллу сююнч ва оьктемлик.

– Гьаракатдагъы чалышывлугъузну агьлю аваралар булан бирче кютме къыйын тюгюлмю?

– Тынч тюгюл. Мен уьч къызны: Лидияны, Атикатны ва Айлинни анасыман. Оланы хасиятлары бир-бирине ошамагъан. Бир- бирде ишден геч гелемен ва бирче олтуруп сыр чечмеге заман да къалмай. Мен оланы телефон булангъы байлавлукъларын болгъан чакъы къысгъартма къарайман, олар тенглилери булан болгъан чакъы кёп гьакълашгъанны сюемен, шо саялы яй айларда лагерге бакъдыраман.

– Ата -аналагъа не насигьат берер эдигиз?

– Яшларыгъызгъа тынглама ва оланы эшитме уьйренигиз. Шо башгъа-башгъа англавлар. Тынгламакъ – къулакъасмакъ. Эшитмек – кёмек этмек, ёл гёрсетмек. Лап аслусу – зарал болмайгъан кюйде этмек. Бир -бирде сен сюеген затланы, яшынг да сюймеге борчлу деп эсигизге гелмесин.

Лакъырлашывну юрютген
Айида Бабаева

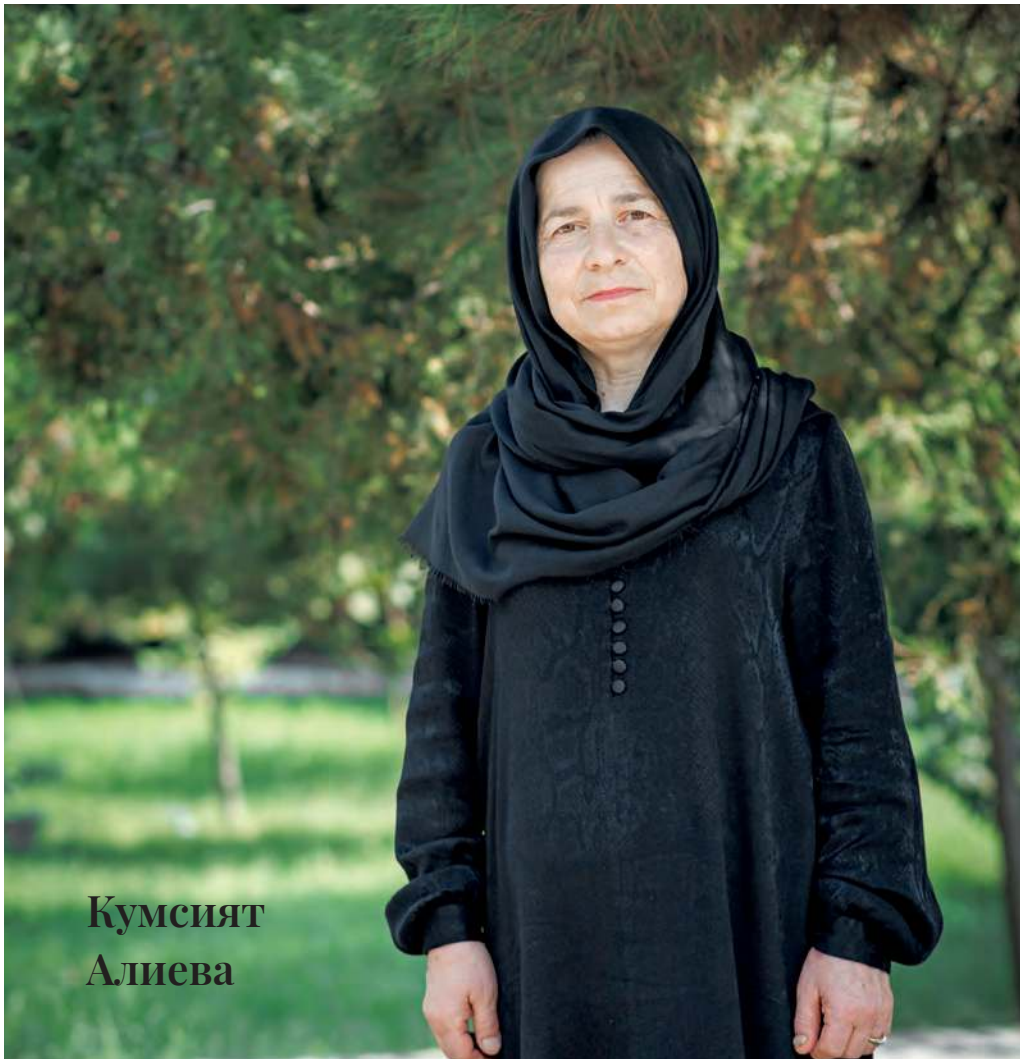

«Халкъымны ахырынчы тынышым битгенче якълажакъман»

Хас асгер гьаракатдан къайтмай къалгъан уланланы ата-аналары булан оравлу, тийишли сёзлени табып сёйлемеге нече де къыйын экен. Абакар Алиевни ата-анасы биргине-бир уланын тас этгенине де къарамай, ругьдан тюшмейлер, оьзлени адат-къылыкъгъа гёре, сабур-саламат сакълама къаст эте. Айрокъда, бары да гёзьяшларын тёгюп битген инчебелли, арыкъ анасы аста тавушу булан уланын эсге ала.

– Биз адатлы агьлюбюз, – деп хабарлай Кумсият Абуталибовна.– Абакар бизин гиччи Ванашимахи юртубузда оьсген, анадаш ерлерин сюймеге уьйренген. Шундан фронтгъа да гетген. Сиз ол нечик улан эди деп сорайсыз... Бизге, къызардашларына бакъгъан якъда бек тынглавлу, тергевлю уллулагъа кёмек этмеге, осалланы якълама гьазир тура эди. Биз огъар гьар-бир ишибизде уьлгю болма къарай эдик.

Эрим Магьаммат Абакарович булан бирче яшайгъаныкъ 40 йыл бола. Ол – шофёр, йыракъ тараплагъа уллу машинлени гьайдай, гьали де шо ишин узата. Аваралы къуллугъун къойма сюймей, авур ойлардан, къайгъылардан арчылма сюе. Биз дертлерибизни, къайгъыгъа дёнгенибизни гёрсетме сюймейбиз.

Айрокъда гюн батылагъан вакътиде юрегим алгъасама башлай. Шо дертлерим, яраларым бютюн къаркъарамдан яйылып, эп этип болмайсан. Магьаммат тавакаллы адам, тек ону да ястыгъы эргиши гёзьяшлардан бавукъ болагъанын билемен. Биз уланыбызны уьйлендирежекбиз деп умут эте эдик. Ол дыгъаргъа гёре, къуллукъ эте эди. «Анам, гьали де заманы гелмеген, къайтгъанда агьлюню, яшланы ойлашарбыз, мен даим сизин яныгъызда болажакъман»,– деп кюлей эди.

Яхшы охуй эди. Къуватлы яш эди, спорт булан иштагьлана эди. Къурдашларын, табиатны сюе эди. Эртен тургъанда гюнешни шавлаларына, анасы кёрюкде биширген чапелекге къувана эди.

Уланым армиягъа барма гьасирет эди. Башлапгъы асгер борчун Краснодар крайны Старцево деген юртунда кютген. Спорт ярышлардагъы уьстюнлюклери учун кёп керенлер медаллар, кубоклар, гьюрметлев грамоталар булан савгъатлангъан. Сонг

бир кагъызында асгер къуллугъун дыгъаргъа гёре узатма сюегенин билдирди.

Абакар Новосибирскиде къуллукъ этмеге башлагъан, уьч йыл асгер борчун кютген, командирлерини хыйлы баракаллаларын къазангъан. Шо заман ол хас асгер гьаракат гьазирленегенин билген ва 2022-нчи йылны октябр айыны орталарында Томск областдагъы Стрежевой шагьарына гёчюрюлген, шондагъы асгер бёлюкде снайпер-разведчиклени гьазирлей эди. Огъар «Къарчыгъа» деп яшыртгъын ат къойгъан. Белгили кюйде, разведчиклени уьстюнлю ишинден дав майданда кёп зат гьасил бола. Бириси якъ да шону яхшы англай эди ва олагъа къаршы айрыча гьав юрюте эди.

– Къоркъа, тартына эдими Абакар? – деп атасы оьз-оьзюне сорав бере. – Мени уланым бек тавакаллы яш эди, къудратлы асгер ёлдаш ва командир эди. Мен ону асгер къуллугъу гьакъында кёп затны биле эдим. Снайпер оьзтёрече гьюнерлери булангъы бек чыдамлы, гьакъыллы адам болмагъа тарыкъ. Он адамдан къурулгъан асгер бёлюк сержант Абакарны агъа -инидей къабул эте эди. Къатыным булан уланыбызны гёрме баргъанда, ону къурдашлары бизге бир тамаша исине эди, агьлюме анам, магъа атам деп сёйлей эди. Олар яшлар уьюнде оьсген, къарап юрегинг ярыла эди. Барысы да уланым булан бирче жан бергенлер. Уланыбызны яшавуна гьар мюгьлетде къоркъунчлукъ тувулунагъанын англай эдик, Аллагьутааладан ону къорумакъны тилей эдик. Тек къысмат буюргъандан къачма кюй ёкъдур.

Абакар Алиев «Къоччакълыкъны», «Дагъыстанны Игити» деген орденлер булан савгъатлангъан. Медалларын эсгере турсанг, тёшде такъма ер къалмас эди... Ону къурдашы, яшыртгъын аты «Мажор» эсгереген кюйде, къыйынлы мюгьлетлерде огъар аркъа таяма ярай эди, шо фронтда негер де тие.

– Самарадагъы 15-нчи гьужумчу бригадада снайпер болуп къуллукъ этеген уланым оьтесиз четим шартларда инг де кёп душманны дагъытгъанланы бириси эди. Биз бир гюн уьйде парахат юхламадыкъ. Гьар гечеги зенг юрегинге гюлледей чанчыла эди, – деп узата атасы.

Эсимде бар, уланым Бахмут учунгъу ябушувланы гьакъында хабарлай эди (гьали Артёмовск) – бек къанлы, лап узакъ юрюлген къаршы турув болгъан. Бизин асгерчилеге нече де къыйын эди. Шагьар от-ялынгъа дёнген, душман Бахмутну алып, елеп

болмасдай, къалагъа айландыргъан. Шагьаргъа гьужум этмек – оьтесиз четим масъала: гьар уьй, подъезд, квартир – алданокъ гьазирленген бекликлер. Гьарисин тас этивлеге де тарып алмагъа тюше.

Уланым шо ябушувланы гьакъында бек сабур кюйде хабарлай эди, тек мен шо бойлардан репортажлар гьазирлейген мухбирлени берилишлерине бек тергевлю тынглай-къарай эдим. Гертиден де, не болуп турагъанны билмеге къастым бар эди. Уьйдегилеге бир зат да айтмай эдим, къатыным, къызларым къарсалагъанны сюймей эдим.

– Биз буса атабызны аяй эдик, – дей Кумсият.– Ону юреги саялы талчыгъа эдик, ону йимик телевизордан бизин асгерчилени Бахмутдагъы ябушувларына къарай эдик. Яшыбыздан гелген бир гиччирек билдирив де таза гьаваны ютуву йимик эди. Парахат турагъан адамланы да аямай фашистлер гёрсетеген вагьшиликге тамаша бола эдик. Бу бойлагъа душманны лап сайламлы асгер гючлери жыйылгъан эди. Тек бизин батыр уланланы алдында чыдап болмады.

Уланымны бёлюгю бизин яшланы аз къутгъармагъан. Шоланы арасында айланасында авур давлар юрюлюп турагъан Авдеевканы бойларында адашып къалгъан 17 асгерчибизни тапгъан, яралангъанлагъа биринчи кёмекни этген. Шо хабар оьр командованиеге ерли етишген, дагъыстанлы командирге баракалла билдирилген.

Игитни ата-анасы булан 2024-нчю йылны март айыны 2-нде Ясиноватск районну Бердычи деген юртунда болгъан агьвалатланы гьакъында лакъыр этмеге лап къыйын эди. Шо гюн, шо ерде оланы авлетини яшаву къыркъылгъан. Озокъда, къайгъылы билдирив Алиевлени тухум- тайпасын, юртлуларын уллу дертге тарытгъан.

– Шо бек оьчлю къаршы турув эди. Бизин яшлагъа уллу ёлланы ортасында токътагъан Бердычини азат этмек учун гьар къарышы саялы ябушма тюше эди. Украинли миллетчилер, эгер де, шо юртну тас этсе, армиясын савут, ашамлыкъ маллар булан таъмин этивде хыйлы четимликлер тувулунажагъын англай эди. Шо саялы оьз арасында оьлгенлени санавуна да къарамай, дав оьртенге янгы ва янгы асгерчилерин бакъдыра эди. Оланы да кёбюсю дав тирменни ташларыны тюбюне тюшюп, даимликге дёнюп гетди.

– Бизге, оьзлени авлетлерин тас этген дагъыстанлылагъа, хас асгер гьаракат ахырына ерли етишдирилгени тарыкъ,– дей игитни атасы. – Тарыкъ буса биз, эсли наслу да, фашизмни дагъытмакъ учун къолубузгъа савутну алып чыкъмагъа гьазирбиз. Хыйлы дос- къардаш, уланымны къурдашлары бизин агьлюню лап къыйын, авур мюгьлетинде яныбызда эди ва Абакарны яшавуну ахырынчы гюнюню гьакъында хабарлай туруп, душмандан оьч алмакъгъа сёз берген эди.

Ата-анасы учун уланы янгыз къан къардаш тюгюл, ол – Ватаныны алдында борчун кютеген асгерчи, батыр. Алиевлени агьлюсю уланыны савгъатларын бек аявлап сакълай. Юртда школаны алдында мармар такъта илинген, Игит Абакар Алиевни партасы бар. Шо партада янгыз бешлеге охуйгъан яшлар олтуралар. Ону аты юртуну орамларыны бирисине къоюлгъан.

Ванашимагьилилер гьисап эте: хас асгер гьаракатны ортакъчыларыны къысматы – жанлы документи. Уьлкени гьар ватандашы шону булан таныш болмагъа герек. Унутмас учун...

Амина Абдуллаева

Самира
Рамазанова

«Операция этилеген вакътиде мен олар учун йырлай эдим»

Дагъыстан медуниверситетни лап да йырлайгъан студенткасы булангъы лакъыр

2026-нчы йылны апрель айында Хучни юртлу ДГМУ-ну студенткасы Самира Рамазанова Россияны савлукъ сакълав къуллукъчуларыны профсоюзу гьазирлеген фестивальда «Россия-Кавказ» деген патриот йырны йырлап, къаравчуланы герти сюювюн къазангъан. Журналны мухбири Самира булан ёлукъгъан, ону къайсы видеосуна Интернетде ярым миллион адам къарагъанын, адамгъа операция этилип турагъанда, ону учун йырламакъ не йимик гьислени тувдурагъанын билген ва оьзге соравланы берген.

Москваны елев ва милли гийимлер

– Сиз фестивальны ортакъчыларыны арасына нечик тюшдюгюз?

– Магъа шону бизин университетни профсоюз комитети таклиф этди. Мен де неге бармагъа ярамай деп ойлашдым. Башлап финал тиретине байлавлу бек талаплы тергевлер болду, бютюн Россиядан 170 адам ортакъчылыкъ этмеге гьазир эди. Конкурс учун мен видеону яздым, милли опуракълар гийген кюйде йырлайман. Бакъдырдым, арадан заман гетип, мен финалгъа айырылгъанымны билдим. Лап яхшы 20 йыравну сыдырасына къошулдум. Оьзю финал Москвада, «Измайлово» деген концерт залда оьтдю. Шоланы арасында мен лап жагьили болуп чыкъдым.

– Йырыгъыздагъы къайсы сатырлар, айрокъда кепигизге геле?

– Мен шоланы барысын да ушатаман: тизив йыр, сёзлери де таъсирли. Шону айрокъда кёп йырлай боламан. Буса да: «Минг макътавлар болсун мени уьлкеме, Россия, Россия!» – деген сатырлар айрыча оьктемлик гьислени тувдурадыр.

– Биринчилей шо йырны эшитгенигиз эсигиздеми?

– Интернетни дазусу ёкъ майданчаларында Рукъуят Гьамзатованы шо йырын эшитип къойдум. Шо магъа шоссагьат таъсир этди, бек ушатдым. Биринчилей шону университетни экинчи курсунда охуйгъанда йырладым. Шондан узатылып гетди, гьали гьар тюрлю чараларда ортакъчылыкъ эте туруп, шо йырны йырламагъа унутмайман.

– Даим бир йырны такрарлап турмакъ ялкъывлу болмаймы?

– Ялкъмайман! Гьар гезик биринчилей йырлайгъанда йимик йырлайман.

– Оьзюгюзню финалдагъы натижаларыгъызгъа нечик къыймат бересиз?

– Магъа илыкъма бир себеп де ёкъдур деп эсиме геле. Концертден сонг мени оьзге йыравлар гелип къутлай, макътай эди. Уьстевюне, профсоюзубузну кёмеги булан тигилген мени милли гийимлериме сукъланмагъан залда бирев де къалмагъандыр.

– Сонг шо милли гийимни къысматы нечик болду? Профсоюз оьзлеге алдымы яда сизге къойдуму?

– Костюм магъа къалгъанына бек сююнемен. Мени бир нече милли костюмларым бар, неге тюгюл, гьар тюрлю тиллерде йырлайман.

– Шо тиллени билегенигизни даражасы нечикдир?

– Мен ана тилим табасаран, азербайжан (улланам азербайжанлы эди) ва, озокъда, орус тилни яхшы билемен. Ондан къайры, лезги тил табасаран тилге бек ювукъ, шо учун магъа лезги тилде де йырлама къыйын тюгюл. Азербайжан тилни билегеним буса, къумукъ тилни англама кёмек эте. Лап четим – авар тил.

– Сиз биринчилей башгъа тилде йырлайгъанда шо миллетни тынглавчуларыны янындан танкъыт, разисизликлер болмадымы? «Гъей къыз, сен оьзюнгню табасаран тилингде йырласанг яхшы эди»,–деген калималар чалынмадымы?

– Ёкъ, олай къоркъувлар тувулунмай эди. Насибиме, бир де шолай танкъытгъа расланмагъанман. Озокъда, мердешли шо миллетни вакили йимик йырлап болмасман, тек сёзлерин де бузуп, англашылмайгъан гьалгъа салмажакъман.

Нечик операция этилеген адамгъа йырлама ва зачётлардан эркин болмагъа тарыкъ

– Музыка булан иштагьланыв неден башланды?

– Огь, мен яшлар бавундан берли сагьнадаман. Сонг школада концертлерим узатылды. Мен музыкантгъа айрыча бир заманда да уьйренмеген эдим. Бизин университетде музыканы язагъан оьзюню маданият центры бар ва шонда кёп заманымны оьтгеремен.

– Наушниклени тагъып негер тынгламакъны ушатасыз?

– Шо сорав китап сюегенлеге: «Сени лап сююмлю китабынг къайсыдыр?» – деген соравгъа парх бере. Мен ушатагъанлар гьар гюн йимик алышына. Бугюн шо ялынлы лезгинка болмакъ бар, тангала буса – Моцарт.

– Яхшы, бугюн эртен не музыкагъа тынглай эдигиз?

– Бир арап йыргъа. Арапланы эпсиз гёзел музыкасы бар. Гележекде шо тилни де уьйренме умут этемен.

– Неге сиз музыка булан байлавлу охув ожакъгъа тюшегенни орнунда медицина университетни тангълагъансыз?

– Мен музыканы бек сюемен, тек шо мени учун касбу тюгюл. Врач болмагъа яшдан берли умутум бар эди. Мен гьар заман адамлагъа, айрокъда оьзюмню агьлюме кёмек этмеге гьасирет эдим. Тарыкъ мюгьлетде табылмакъ – мени учун агьамиятлы эди.

– Яш заманларыгъызда врач болуп кёп ойнай болгъансыздыр.

– Гертиден де, мен оьзюмню къурчакъларымны нече-нече анализлерин алгъанман(кюлей). Уколлар эте эдим, дарманлар бере эдим.

– Медицина чалышывгъузда лап да эсигизде къалгъан не агьвалатдыр?

– Башлапгъы вакътилерде мен пластика хирургияны ушата эдим. Тек сонг пластика хирургланы ординатурасы савлай беш йыл узатылагъанын билгенде, башгъа ойгъа гелдим. Амма экинчи курсда операциялагъа бара эдим. Олар мен сагьнада йырлайгъанымны билгенде, операцияны юрюлюп турагъан вакътисинде йырлама тилей эди. Аста тавуш булан йырлама башлай эдим.

– Сизге къошулуп хирургда йырлама башламай эдими? Дагъы да таъсирли болажакъ эди.

– Ёкъ, ону иши бек жаваплы, оьзге затлагъа тергев бермеге заманы болмай.

– Яхшы, адам операция столгъа ятгъан, шолай къаравулланмагъан ерлерде йырлама тилейгенлер болмагъанмы?

– Дарс беривчюлерим (иржая). Тувра лекция юрюлюп турагъан вакътиде. Сёз ёругъунда айтгъанда, Интернетде шо видеогъа къарайгъанлар, айрокъда кёп. Мен акъ халатны да гийип токътагъанман, янаша муаллимим олтургъан ва бек тергевлю кюйде тынглай. Шо оьзлюгюнден тувулунуп къалды. Бир керен танапусну вакътисинде къызлар булан йырлап, гёнгюревлер эте эдик. Бирден аудиториягъа дарс беривчюбюз гирип гелди, озокъда, биз адашдыкъ

ва йырлавубузну токътатдыкъ. О буса бир зат да болмагъандай: «Узатыгъыз», – деди. Мени доскагъа чыгъарды, мен «Где- то на белом свете» деген йырны йырладым. Натижада, шо роликге 50 мингден де артыкъ адам къарагъан.

– Йырлагъанызыз саялы беш салма сама унутмадымы?

– Салмады. Тек сонг мени зачётлардан эркин этди.

Кремльни, ректорну ва концертлерде адамланы къутгъарывну арасында

– Не зат лап къоркъунчлудур: сагьнада нотаны алып болмагъанлыкъмы яда экзаменлени йырмакъмы?

– Озокъда, сагьнада бир тюрлю кемчилеклеге ёл берилип къалса да, экзаменлени йырмакъ – шондан юз керен артыкъ къоркъунчлукъ. Сонг шону натижалары нечик болажагъын бек яхшы билесен.

– Сагъа анадаш Табасаран районунгну шыплыгъы яда халкъы къуру алгъасайгъан Магьачкъаланы яшаву ювукъму?

– Магъа шагьар яшав ювукъ. Мен де даим бир ерлеге чабаман, бир затлар этемен. Буса да шо эки де яшав турушну бир-бирине гелишдирип бажарсанг, шондан тизив зат болмас эди. Бир ерде олтуруп турмакъ – шо мени гьакъымда тюгюл.

– Къайсы сёзлер къоркъунчлу чалына: «Де, ректорну янына бар!» яда «Тангала Кремльде йырлажакъсан!»

– Экинчиси мени бир де тартындырмай. Уьстевюне, ругьландыра ва сююндюре. Биринчиси гьалиге студент яшавумда болмагъан, болма да болмас деп эсиме геле.

– Гьали лакъырыбызны тамамлай туруп, ахырынчы соравум: къайсы умутгъуз сизин юрегизни буссагьат алгъасама борчлу эте?

– Медицина булан янаша сагьнаны да унутмайгъан – тизив врач болмакъ. Мен гележекдеги касбумну да, музыканы да бир йимик сюемен. Шоланы экисин де юрютюп болажагъыма бек умут этемен.

– Демек, сизин концерт юрюлюп турагъан вакътиде бирден: «Залда врач бармы?» – деп къувунлу сорав чалынса, сиз шоссагьат сагьнадан тюшюп, кёмекге алгъасажакъсыз?

– Озокъда, биревге де яман болуп къалмакъны ёрамайман, амма хапарсыздан шолай гьал тувулунуп къалса, мен кёмекге алгъасайгъанланы арасында биринчиси болажакъман!

Руслан Бакидов

Ярайгъан зат тюгюл десек де...

Йылда бир керен савлай дюнья, бары махлукъ «Яшланы халкъара якълав гюню» деп белгилейбиз. Адаты гюйсюн дюньяны дегенлей, шо гюн юрегибизни инче ери яшлагъа багъышлап гьар тюрлю шатлы жыйынлар, концертлер, оюнлар оьтгеребиз, спектакллер гёрсетебиз. Гьасили, гиччипавланы гёнгюн алмагъа къарайбыз.

Шолай бары инсанурлукъ биригип, бир гюн сама : «Сиз янгыз тюгюлсюз, сизин оьзлени гьайлы къанатыны тюбюнде сакълайгъанлар, аркъатаявларыгъыз бар»,–дей туруп, оланы хошландырагъаны не яхшыдыр деп ойлашасан. Тек гьар гюнгю яшавда биз олагъа шолай адилли янашабызмы деген сорав да тувулуна. Неге тюгюл, менден къайрылар да эслеген кюйде, айрокъда артдагъы йыллар да пелен яш кёлде батылгъан, бирдагъысына машин ургъан, биревюсю къат уьйлерден дёгереп тюшген, бириси бирден оьлюп къалгъан ва шолай башгъа талчыкъдырагъан ишлеге тарыгъан деп кёп эшитесен. Булай гьаллагъа чырмалагъанлыкъгъа ким айыплыдыр? Тамурун ахтарсанг–уллулар гюнагьлы.

Гьарисин эшитгенде: «Шолай иш болмагъа кюй ёкъ. Балики, пеленче янгылышдыр, тюз тюгюлдюр, тарыкъсыз айтды-къуйтдудур»,–деп инанмагъа сюймейсен, юрегинг де къабул этмей. Ва амма, тек. Гьали мен шо масъалагъа байлавлу бир нече мисал гелтирмеге сюемен.

Бу йыл бираз алда Магьачкъаладагъы яшлар уьюнде адамланы манг этген, халкъарада къувун гётерген иш болду. Ата-анасы айтагъан кюйде, яшлар бавуну къуллукъчулары зараллангъан тюйме чакъы 2 йыллыкъ къызына медицина кёмек чи нечик де этмеген, гьатта, гесилген бармагъын ону колготкисине яшыргъан. Дагъыстанны ахтарыв комитети бу агьвалатгъа байлавлу уголовный иш ачып, яшлар бавуну заведующийин ва эки тарбиялавчуну да тутгъанлар.

Бармагъыны гесеги табылгъан

Бу адамланы силкиндирип гетген агьвалатны хабары май айны башында чыкъды. Шо гюн ата-ана эртен Магьачкъаладагъы 22 номерли яшлар бавуна сав-саламатлы, 2 йыллыкъ жагь авлетин етишдире. Гюндюз сагьат 2-леге атасы къызын алма бара. Тарбиялавчу ону гийиндирип, сумкасы, аякъгийими, алагъожасы булан атасына тапшура. Ёл бойда гиччинев яш аягъы авута деп кантыллай. Уьюне етишгенде, колготкисин чечип йибере, шондан бармагъыны гесеги тюшюп геле. Уьюндегилер гьалекленип, бир-бирине къарай. Уллатасы берген маълуматлагъа гёре, шону не буса да итти зат булан тюппе-тюз этип гесгени билинген. Къызъяш авутагъанын тайдырагъан уколну яда башгъа бир дарманны таъсирине тюшген йимик, ол бечип, салланып, гьеч биревге къулакъасмай. Сонг да, ол бир токътамай: «Бажив, вав деме, анама сёйле»,–деп такрарлап тургъан.

Тезликде олар яшланы больницасына элтелер. Шонда врачлар огъар къарап, не айтагъанны билмей инбашларын къысгъан, бармагъын «тирилтме» бажарылмайгъанын билдиргенлер. Неге тюгюл, шогъар зиян гелгенли арадан бир нече сагьатлар оьтген, заманында врачлагъа гёрсетмегенни англатгъанлар.

Ахтарывчуланы далиллерине гёре

Дагъыстанны ахтарыв комитетини маълуматларына гёре, РФ-ни 238-нчи Уголовный Кодексини 2-нчи статьясыны «б» бёлюгюне таянып, (яшланы яшавуну, савлугъуну къоркъунчсузлугъуна жавап бермейген къуллукъланы кютгенлиги саялы) ва шо эсгерилген УК-ни 1-нчи бёлюгюне гёре, (немкъорайлыгъы саялы) уголовный иш ачгъан. Бу ихтиярлар якълайгъан къурумну хас билдиривюнде булай эсгериле: «Яшлар бавуну къуллукъчуларына къаршы уголовный иш ачылгъан. Шолай бузукълукъ нечик болгъанны, не йимик далиллер барны токъташдырмакъ учун ахтарыв иш юрюлюп тура».

Ахтарыв комитет гьисап этеген кюйде, къызъяшны аягъыны чиначай бармагъын эшик къысгъан. Тек олар «Скорая помощну» чакъырагъанны орнунда, тарбиялавчулар оьзбашына гьаракат этген. Сайки, «тезликде савболсун учун» гёнюню зараллангъан ерин гесип тайдыргъанлар. Шондан сонг яшлар бавуну 3 къуллукъчусун тутгъан, оланы арасында заведующий де бар. 4 адамны ишден тайдыргъан, олагъа къарайгъан къатынгъа (няня) байлавлу суд къарар чыгъармагъан. Бу ишге гёре Дагъыстанны прокуратурасы да тергевлер оьтгерген.

Ата-аналаны сесленивю

Бу агьвалат, озокъда, янгыз ата-аналаны тюгюл, бары халкъны къазапландырды. Интернет торунларында язагъан кюйде, Магьачкъаладагъы 22 номерли яшлар бавуна кёп агьлюлер, ата-аналар авлетлерин алып бармай. Бу

адам инанмасдай ишге шагьатлыкъ этген гиччипавланы аналары айтагъан кюйде: «Яшлар къоркъуп йылай эдилер, олар бириси де оьзлени гюплерине барма сюймейлер». Шагьатланы эсгеривлерине гёре, бу ишни къавгъасы арагъа чыкъгъан сонг, сайки, «ичиндеги гьалланы» себебинден тарбиялавчулар гиччи тайпаны яслиге гирме къоймай.

Жанындан ачытгъан гиччинев къызъяшны дос-къардашы да ихтиярлар якълайгъан къурумлагъа арза да берип, шо хатирсиз, рагьмусуз гьаракатны басдырып къоймай, герти, адилли кюйде ахтармакъны талап эте.

Бу агьвалатдан сонг Дагъыстанны гьакимият къурумлары Магьачкъаладагъы бары да яшлар бавлардагъы янгыз аманлыкъны талапларына жавап берегенин тюгюл, шоларда чалышагъан касбучуланы психология якъдагъы гьазирлигин де тергеп, олагъа багьа бермекни тапшургъан эди.

Шо гиччинев башындан къыйынлыкъны гечирген къызъяш врачланы, психологланы тергевюнде тура. Медиклер ону гьалы ёрукълашгъан деп билдирелер. Тек ата-анасы, ювукъ адамлары яш гьали де ерине гелип, эсин жыйып битмей. Гечелер юхлайгъанда бир токътамай : «Авута, авута»,–деп шыбышлай дей.

Яшыртгъын юрюп тургъанмы?

Бираз алларда да Къызылюрт райондагъы яшлар бавуну биринде 2 йыллыкъ къызъяшны бир улан яш тишлерин батдырып, гиччинев къызны гьар еринден хабып, жанындан ачытдыргъан эди. Шо къызъяшны хапгъан ерлери кёмюр эзгендей, къаралып, томалып гетген. Шогъар да полиция къуллукъчулагъа тергев бермеге тюшген.

Шо «Теремок» деген яшлар бавунда тарбиялавчу гиччипавланы къаравсуз къойгъан. Шонда бир улан яш 1 йыл 7 ай битген къызъяшны гьар ерлеринден гючю бар чакъы аявсуздан хаба. Ол къызны анасы яшын видеогъа чыгъарып, ата-аналаны гюбюне сала, тек ихтиярлар якълайгъан къурумлагъа арза бермеген. Шондан

сонг 2 гюн гетип, гьакъылбалыкъ чагъына етишмеген яшланы масъалаларына къарайгъан къурумланы къуллукъчуларыны къолуна видео тюше ва олар тергемеге башлай.

Ихтиярлар якълайгъан къурумланы къуллукъчулары токъташдыргъан кюйде, шо къызъяшны яшлар бавуна къабул этмеге тюшмей эди.

«Ол къызны 5 йыллыкъ къызардашы шо яшлар бавуна юрюй. Тек савлугъуна зарал гелген гиччи къызны чагъындагъылар учун шонда ясли ёкъ. Анасы яшлар бавуну къуллукъчуларына тилеп, къарышып, гиччилени сакълама шартлар ёкъ буса да, тюйме чакъы къызын шонда берген. Яшлар бавуну ёлбашчылары анасыны бетин аяп, законгъа къаршы чыгъып, ону къабул этген. О къызны фамилиясы хас сиягьны арасына къошулмагъан»,–деп билдирди МВДни прес-къуллугъуну ёлбашчысы Гаяна Гариева.

Шо къыз булан байлавлу иш видео камералардан «билмей» тайдырылып къалгъан.

–Яшланы уллу тайпасын да, гиччилени де бир-бирине къошмагъа ярамай,–дей психолог Эльза Балабекова. –Бир тигим яшлар 6 йыллыкъланы арасына гиргендокъ, эришивлер, олагъа зарал гелтирер йимик къоркъунчлукъ тувулуна. Уллулар гючлю де дюр, олар чалт юрюй, тынч турмай. Шо саялы да гиччилени тебермеге, тюшюрмеге, хапмагъа сюелер. Сонг да, яшлар оьчлюкню гёрсе, шону такрарламагъа иштагьланалар. Натижада, барысы да зиянлыкъгъа тарый. Уллу тайпа чыдамлыгъын, гиччилер буса оьзлени инамлыгъын, къоркъувну билмейгенин тас этелер, тарбиялавчулар да гьатдан озуп къарсалавлу гьалгъа тюше.

«Теремок» деген яшлар бавундагъы адилсизликге байлавлу тарбиялавчугъа къаршы РФ-ни УК-сини 156 статьясына гёре, заведующийине къаршы РФ-ни УК-сини 285 статьясыны 1-нчи бёлюгюне таянып, (къуллугъундан пайдаланып, зарал гелтирген саялы) уголовный иш ачмагъа документлени Дагъыстанны ахтарыв комитетине тапшургъанлар.

Адамшавлу ашы да, тарыкъ-гереги де ёкъ

«Теремок» деген законсуз ишге ёл берилген яшлар бавуна байлавлу мисал денгизлердеги буз тавну башы демеге ярай. Гиччипавлар тарбияланагъан гьар ожакъны хозгъап йиберсе, нечакъы кемчиликлер арагъа чыгъажакъ эди. Дагъыстанны Роспотребнадзорну къуллукъчулары гьар тирет оьтгерген тергевлени вакътисинде шолардагъы аш этеген уьйлердеги наслыкъгъа, санитар-эпидемиология талаплагъа жавап бермейгенликге уруналар. Ойнайгъан майданларында да хыйлы низамсызлыкълар ёлугъа. Сонг да, бир-бир ата-аналаны тутагъан кюйлери де четимликлер тувдура.

– Аналары ОРВИ, грипп, сувукъ тийип авруйгъан, битлери, сувалчанлары булангъы яшларын сюйреп гелтире. Оланы да элтип, уьйлеринде парахат ял алалар. Бир-бирде чи авлетине «скорый» чакъырып, бир сагьатдан ону яшлар бавуна гелтирме уялмай. Ёлбашчылар сувукъ заманларда яшланы уьстюне яягъан одеялланы тийишли кюйде къолламай, эконом эте. Яшлар сувукъгъа уьшюй, чакъ-чакъда авруйлар. Гюплер артыкълыкъ булан толгъан. Олагъа ерлер де, аш да етишмей. Шолай гьалланы ата-аналар да биле, гёре. Билсе де, аз харжлар булан бажарылагъангъа тетиклерине де къарамай, авлетлерин яшлар бавлагъа тыгъа, –деп билдирди бир заман шо ожакъда чалышгъан тарбиялавчу.

Паху Гьайбуллаева

Язык ярдан атармы яда уятармы?

Заман-заман мен бизин айтывлар ва аталар сёзлерине, оланы гьар калимасыны маънасына агьамият бермеге сюемен. Неге десегиз, айланабызда юрюлеген гьар тюрлю агьвалатлагъа, яшав гьаллагъа, къысматлагъа байлавлу айтывларыбыз, гьакъыллы аталар сёзлерибиз не къадар къыйышывлу гелегенни, гертиликни гёрсетегенни исбатлайгъанны англамагъа сюемен. Неге тюгюл, ата-бабаларыбыз шо «къанатлы сёзлени» гьавалардан алмагъанны билебиз. Шолар бары да уллуларыбызны яшавуну дынкъыларыны сырларындан, гьар-бир аламатлы белгилеринден, аркъа-торкъалы къысматлардан, адамланы битиминден, юрюшю-турушундан, хасиятларындан гьасил чыгъарып, оъз сынавларындан, къаравларындан топлангъан ойлары, пикрулары. Гертиси, шоланы бир тайпасыны айланасында асар яратмагъа чакъы гьал тувулунагъан ишлер де бар.

Сюювню дазусу ёкъ

Гьали мен оьрде айтып гелеген оюмну ачыкълашдырмакъ учун агьлю аралыкълагъа байлавлу яшавубузда гьис этеген, гёреген бир-бир далиллер гелтирмеге сюемен. Айтагъаным, аста-аста булан Кавказда да, Дагъыстанда да тыш пачалыкъны ватандашлары булан уьйленмеге иштагьлыланы санаву артып бара. Эки йыл алъякъда, бир къурдашымны къызы Интернетден таба Японияда яшайгъан улан булан таныш бола. Мен англагъан кюйде, гьалиги яш наслугъа йимик, о къызгъа да Японияны сериаллары таъсир этген. Мадина да сериалдан таба ят культурагъа сукъланма башлай. Гьасили, япониялы улан да, Мадина да Интернетден къатнайгъанын узаталар. Къызны сёзлерине гёре, шолайлыкъда экисини де арасында сююв гьислени лив-лив этеген отлары янып гете. О заман огъар 16 йыл битген эди.

Арадан бираз заман гетип, ол улан Япониядан къызны ювукъдан гёзю булан гёрмеге Дагъыстангъа гелди. Геливю булан да ону дос-къардашына Мадинаны алмагъа сюегенни гьакъында билдирди. Бирлери: «Бусурманлагъа къызны ят тыш пачалыкъны адамына берме ярамас», – деп къаршы чыкъса да, анасы: «Мен оьзюмню миллетимни вакилине эрге барып, уллу сююнчюм ёкъ, амма къызымны насибин къыркъмажакъман», – деп той да этип, тавакаллы кюйде танымайгъан-билмейген ерге дюньяны бир янына чыгъарып йиберди. Тюзю, о уланны ата-анасы, дос-къардашы Мадинаны арив къаршылап, къабул этдилер. Тек хыйлы масъалалар арагъа чыкъды. Онда 18 йыл битмей туруп, уьйленмеге ихтияр берилмей. Сонг да, визасыз 3 ай артыкъ турма да яратмай. Шо саялы ол гьар 3 айдан сонг, ассиленип, айланч ёллардан таба геле. Экевю де бир-бири булан къыйышса да, тыш пачалыкъны ушатса да, тек Мадинагъа гьавасы, кёбюсю ашлары ярашмай. Анасы почтадан таба Дагъыстандан бир тайпа ашамлыкъланы йибере. Чинк де ичинбушдурагъан ери – ювукъ адамларын нечик де, онча да гёрме сюймейген Магьачкъаланы чёп басгъан орамларын да аявсуздан сагъына, йыламсырай. Сыр чечмеге бир илли-инсаны ёкъ. Уьстевюне, Япония булан биз ончакъы дос тюгюлбюз чю. Нече тюрлю тогъаслагъа уруна. Яшавну адамшавлу англап битмеген мелте йимик къызъяш сюювню къармагъына тюшюп: «Мен пеленчеге баргъанман»,–деп базып айланма сюе буса ярай деген ой да геле.

Дюньяны бир янына барма гьазирми?

Дагъы да, сизин кёплеригиз таныйгъан адамны гьакъында эсгермеге сюемен. Сагьналардан да таймайгъан, бир нече йыллар алда Камерундан гелген йырав Пьер Айджону барыгъыз да билесиздир. Эки керен дагъыстанлы къыз булан уьйленген, 3 авлети де бар. Ол тыш пачалыкъланы вакиллери дагъыстанлылар, кавказлылар бирче къошулуп къурулгъан агьлюлени жамият учун да пайдасы яда заралы барны-ёкъну биревлер айтып тюгюл, оьзюню сынавундан гьасил чыгъарып биле.

– Мени дагъыстанлы агьлю черимни ата-анасы шексиз кюйде арив къабул этдилер, – дей Пьер. Ону дос-къардашы гёнюмню тюсюне, паспортума къарамады, мен нечик къылыкълы адам экенни билмеге сюйдю. Эгер де, сен сав, гьакъыллы, таза инсан бусанг, сени ари тебермежек. Дагъыстанда артдагъы заманларда башгъа-башгъа миллетлер къошулуп, ожакъ къурагъанлар артып тербейгенни гьис этесен,– дей ол. Амма Пьер оьзюне ят миллет булан уьйленмеге сюегенлер шо масъалагъа бек жаваплы кюйде янашма тюше деп таклиф эте.

– Тыш пачалыкълы ватандаш булан уьйленмеге къастыгъыз бар буса, аривлюкню артындан айланма бел-

сенмегиз. Кёплер ахырын ойлашмай гёзел яшавну, яшлары да мулат тайпагъа ошар деп умут этип, бир-бирине исинип ожакъ ача. Яшав буса – эки де якъны турагъан кюю, ашы-суву, адатлары, мердешлери, яшайгъан ерини гьавасыны гьалы (климат), хасият-къылыкълары. Шолар барысы да геч ва тез дегенлей, четим масъала йимик, арагъа чыгъажагъы ачыкъ. Шо саялы ожакъ къургъанча яшавну аслу янларын да ойлашма ва шогъар гьазирлик гёрме тарыкъ. Тыш пачалыкълы эренлер Дагъыстандан яда Кавказдан къатын алма сюе буса, бир башлап къыздан болажакъ агьлю черини Ватанына барып, яшавуну ахырына ерли шонда турмагъа гьазир экенин ачыкъ этмеге герек. Эгер, мен тангала Камерунгъа чыгъып гетсем, къатыным не айтажакъны билме тарыкъман. Мен сени буланман деп айтармы яда токъта, ойлашайыкъ, бир йылдан къарайыкъ деп жавап бererми? Агьлюнгню сени артынга да тюшюп, дюньяны бир къырыйына чыкъмагъа гьазирлиги бар буса, шо заман герти ожакъгъа санама яражакъ. Шо саялы бир башлап яшавуну бары да янын оьлчеп, ахырын-артын мекенли кюйде ойлашып, сонг уьйэшикни тизмеге тарыкъ. Къачан буса да мен де оьзюмню тувгъан ериме, Ватаныма къайтажагъыма шекленмеймен, – дей Пьер Айджо.

Пьер Айджо бир мисал тюгюл. Айтагъаным, бираз алда дагъыстанлы улан Африкадан гелген къызны къатын этип алгъанда да, олагъа кёплер сесленди. Тою уланны адатларына, мердешлерине гёре оьттерилди. Биревлер Интернетдеги бир-бир гюплерде: « Гелин ажайып арив къыз», –деп яза эдилер.

Сонг дагъы да, бираз алда Сицилияда дагъыстанлы Фатима деген къыз италиянлы Лука булан уьйлендилер. Средиземный денгизни ягъасында исбайы ерлерде оьттерилген тоюна байлавлу: « Бир-бирин сююп къошулагъан не арив чердир», – деп сукъланып, кёплер ойларын язды. Олай да, эки айлар алда дагъыстанлы къыз Китайдан гелген яшгъа эрге барды. Ондан къайры да, балики, эслегенсиздир, Мария Нюрмагьамматова де-

ген блогер къыз США-ны ватандашы булан уьйленди. Ол ачыкъ кюйде, сюючюн де, талчыгъывларын да яза эди. Кёбюсю: «Мария оьзю ушатагъан адамны тапгъан. Шо – агьлю яшавну чинк де аслу ери», –деп белгиледилер. Марияны атасы да къызына къаршы чыкъмай башындан тутуп якълады, дос-къардашына гиевюню миллетинден эсе, ону ич дюньясы алдын эканни айтды.

Кавказдан чыкъгъан белгили йырав да италиялыны сайлады

Къабарты-Балкъария Республикадан чыкъгъан йырав Сати Казанова италиялы фотограф Стефано Тиоццо булан къысматын байлады. Оланы тою Испанияда оьтгерилди. Сати баянлыкъларында уьягьлюсю оьзюню культурасына, динине, адат-къылыгъына, агьлю мердешлерине гьюрмет этип янашагъанны даим белгилей. «Герти сююв бир-бирини тамурларына гьюрмет этивден башлана», – деп билдирди Сати. Ол ана тилин де биле, оьзюню миллетине хас тагъымчакъланы юрюте, яшларыны юрегине де кавказ адат-къылыкълагъа сюювню отун къабундургъан. Олар бир вакътини ичинде Европа культура булан да гелишелер.

Адамланы генетикасын ахтарагъанлар не деп айта?

Озокъда, ата-бабаларыбыз «Язык ярдан къаратар, юхлагъан ерден уятар» яда буса «язык ярдан атар» деп негьакъ айтмагъан чы. Мен билеген мисалланы бирлерин мен оьрде негьакъ эсгермедим. Бу яшавда биревлер байлыкъгъа, башгъалар гёзел яшавгъа дамагьлана. Дагъы да, сюювню торуна тюшюп, ахыр яшавун ойлашмай къоя. Сонг да, бизин къызланы бир тайпалары тыш пачалыкълы уланланы модагъа йимик тангламагъа сюеми экен деп эсиме геле. Оланы тизив гёрюп: «Мени агьлюм италиялы, кореялы, англиялы...»,– деп базынып сёйлейгенлени де гёргенмен. Гертиси, оланы арасында гьёкюнегенлери де ёкъ тюгюл. Биз бу яшавда кимге не буюргъан, не язгъан буса, шону гёрмесек, амалыбыз ёкъ. Яратгъаныбыздан изнусуз терекдеги япыракъ да тырпылламай.

Эки тюрлю миллетни вакиллери уьйленгенде, оланы авлетлерине генетика якъдан таъсир этеми? Шо гьакъда Дагъыстанны савлукъ сакълав министерлигини штатда тюгюл баш генетиги Амина Гьамзатова оьзюню пикрусун айтды.

– Бек ювукъ дос-къардашлар бир-бири булан уьйленегенлик – гележекде оланы варислеринде хасиятында, савлугъунда терс якъдан таъсир этмеклик бар. Шолай агьлюлерде 25 процентге аврувлу яш тувмакълыкъгъа имканлыкълар арта. Шо янында алгъанда, Европаны яда Африканы адамы булан уьйленгенлени яшларыны хасиятында, къаркъарасында терс алышынывлар кёбокъда аз ёлугъа. Гертиси, эки тюрлю миллетлер къошулуп, олардан тувгъан яшларда да ата-бабаларындан гелеген бир йимик аврувлар аз буса да билинмей къалмай. Шо саялы, бир миллетни яда тюрлю-тюрлю халкъланы ватандашлары уьйленип, яшлар тапмагъа гьазирлене буса, бир башлап экиси де медицина тергевлерден чыгъып, геналарындан гелеген аврувланы, терс хасиятланы алдын алмагъа къарамагъа тарыкъ.

Паху Гьайбуллаева

Китапсыз уьй– жансыз къаркъара

Оьтген август айда бютюн дюньяда китап охума сюегенлени халкъара гюню белгиленди. Сиз, гьюрметли охувчулар, артдагъы гезик къайсы чебер китапны охугъансыз ? Хыйлы заманлардан берли орамдан къолуна китапны яда газетни тутуп оьтюп барагъан адамны гёрмегенмен, тек кисе телефонуна тикленип, айланадагъы дюньяны гёрмейгенлер булан гьар гюн расланаман. Адамлар бир-бирине китаплар савгъат этеген мердеш де унутулду бугъай.

Россияны Президенти Владимир Путинни тапшурувуна гёре, уьлкени Гьукуматы бу йылны декабр айыны 1-не ерли милли тиллерде китаплар чыгъарывну программасын онгарма герек. Тек, тюзюн айтгъанда, программалар гьазирлене, амма бир-бирде шолагъа байлавлу гёрсетилеген акъча маялар регионлагъа етишмей къала. Къарайыкъ, бу гезик нечик болар экен.

Ондан къайры, милли китаплары, милли газетлени, журналлары чыгъарыв булан машгъул коллективлени арасында ер ютгъур «оптимизацияны» оьтерме урунгъанлар. Сайки, пелен къуллукъчулардан арчылабыз, сизин алапаларыгъыз буса шайлы артажакъ деп, къойнубузну къызыл йымырткъадан толтура. Гьалиги къумукъ тилни таза билеген янгыз язывчулар, шаирлер ва журналистлер къалгъан. Муаллимлени арасында да ёкъ тюгюлдюр. Олардан сонг бу бек агьамиятлы милли масъаланы ким бойнуна алажакъ?

Гьали республикада милли тиллердеги китаплар лап кёп болгъанда 300 экземпляр булан чыгъарыла. Озокъда, шолагъа гёрсетилген чакъы харжны не этсегиз де, къайтармагъа бажарылмай. Милли печат, адабият гьалиги заманларда хайырлы болуп болмай.

Башгъа девюрлер де бар эди. Мисал учун, Уллу Ватан давну йылларында Дагъыстанда 2 минг китап чыгъарылгъан эди, шоланы умими тиражы 5 миллионгъа етише эди. Янгыз Анвар Гьажиевни уьч китабы басмадан чыкъгъан эди.

Гьалиги ата-аналар ана тилинде китаплар охумай буса, авлетлери охужакъмы? Республиканы Гьукуматыны Башчысы Магьаммат Рамазанов билдиреген кюйде, сорав алывлагъа гёре, Дагъыстанны шагьар школаларында охуйгъан яшланы 88- 90 проценти ана тиллерин билмей. Шоланы арасында ана тилде ёммакъны айтардай яда шиъру охурдай бир-экиси тюгюл табылмагъан. Озокъда, школаларда ана тиллеге гёрсителеген сагьатлар булан да гьалны алышдырма бажарылмай. Дагъыстанлыланы 60 проценти шагьарларда яшай, шо саялы не болуп турагъанны гёз алгъа гелтирмеге къыйын тюгюлдюр.

Билим берив министерлик масъаланы школаланы директорларына тёшеп, ариден къарап тура.Олар буса ана тиллеге гёрсетилеген сагьатланы артдырмагъа алгъасамай, охувчулар къавшалгъан, оланы бир зат да тергевюн тартмайгъан вакътиге бешинчи, алтынчы дарс этип салалар.

Башгъа сорав алывлагъа гёре, ата-аналар ана тилге байлавлу масъала булан оьзлени де, яшларыны да башын артыкъ инжитмеге сюймей. Сайки, билсе де, билмесе де ондан не болагъаны, не пайда бар деп ойлаша.

Бизин барыбызны да биринчи китабыбыз– алифба. Белгили йырда айтылагъан кюйде: «Ватан неден башлана. Алифбангдагъы сурат-дан...». Алда адамланы уьй есилерине тахчаларында тизилген китаплагъа къарап, къыймат бере эди. Китапсыз уьй– жансыз къаркъара дей къумукълар. Ата-бабаларыбыз шону Дадам Къоркъутну заманларындан бери негьакъ айта гелмегендир.

Алав Алиев

Элмира Ибрагьимова
ва Азамат Гьасанов

«Лезгинканы» бир де дёнмес байлыкъары

Аты данггъа айтылгъан «Лезгинка» пачалыкъ академика бийивню ансамбли маданият тармакъда оьзтёреччe ерни тута. Бизин халкъланы асрулар бою ясала гелген бийив саниятын узата туруп, коллектив оьр усталыкъны даражаларына етишген, бютюн дюньяда танывлу болгъан ва шону булан бирге оьз арасында рагьмулу мердешлени– иссиликни, гьай этивню ва сюювню сакълама бажаргъан.

Ансамблни тарихинде кёп агьлю черлер болгъан: Вера ва Халит Исаевлер, Екатерина ва Назир Идрисовлар, Ума ва Руслан Токъболатовлар, Наталья ва Алибек Алиевлер, Татьяна ва Гьасан Гьасановлар, Ума ва Рустам Мирзоевлер, Людмила ва Николай Григорьянцлар, Елена ва Арам Айрепетянлар, Хами ва Рамазан Рамазановлар, Марина Куклиева ва Амирхан Амирханов, Елена ва Сослан Гьажиевлер ва шолай кёп башгъалары...

Биз бугюн шо мердешлени шексиз кюйде юрютеген, шолагъа аркъатаяйгъан эр-къатын Элмира Ибрагьимова ва Азамат Гьасанов булан лакъыр этебиз.

Исбайылы Элмираны тухум-тайпасы Лаваша райондан экенин, оьзю буса Магьачкъалада тувгъанын ва оьсгенин хабарлады. Бийиме биринчи класдан башлагъан, 56-нчы школадан сонг маданият коллежге охума тюшген. Студент заманларында оьзюню гьюнерлерин «Лезгинкада» сынама къарагъан ва ону ансамблге къабул этгенлер.

Мунда ол бойлу-сойлу пагьмулу улан Азамат булан биринчилей ёлукъгъан. О да Магьачкъалада тура, 39 номерли лицейни битдирген. Сёз ёругъунда айтгъанда, Дагъыстанны халкъ артисти Азамат Гьасанов белгили бийивчюлени тухумундан чыкъгъан. Ол аты бютюн Кавказда яхшы танывлу РФ-ни инчесаниятыны ат къазангъан чалышывчусу «АССА» деген яшланы ансамблни чебер башчысы Али-агъа Хамдуллаевни торуну бола. Азаматны анасы ва анасыны къызардашы шо ансамблде репетиторлар болуп ишлейлер, атасыны ниси «Лезгинкада» бийий. Азамат ансамблде бийиме башлагъанда огъар 4 йыл бола эди ва 14 йыллыкъ чагъында «Лезгинканы» студиясына къуршалгъан.

Азамат ва Элмира узакъ да къалмай уьйленгенлер, олагъа къыз тувгъан.

Оьзлени гьакъында хабарлай туруп, эр-къатын бийив коллективлерде кёп агьлю черлер бар экенни, шо оланы касбусу булан тувра байлавлугъу бар экенни эсгере.

– Артистлени иши оьзтёреччe кюйде къурулгъан: эртенги репетициялар, гечеги концертлер, гьар тюрлю ерлеге концерт сапарлар. Оьзюнг

учун бизин касбудан арек къатынны тапмагъа тынч тюгюл. Сен жумалар, айлар булан ёкъ болагъанынгны, сагьнаны агьлю байрамлардан алдын гёрегенингни оьзге тармакъны адамы къабул этмей къоймакъ бар.

Бийив адамдан къатты низамлыкъны, чыдамлыкъны, коллектив булан сыкълашып ишлемекни, бир-бирин якъламакъны талап эте. Эгер де, артистлер эр-къатын буса, олар шо четимликлерден тез оьте,– дей Азамат.

Бизин лакъыргъа Элмира къошула

– Ишибиз бир-бирибизни ювукъдан танымакъ учун лап онгайлы майданча. Репетиция зал, сагьна, вокзаллар ва аэропортлар, бизин автобусубуз, къонакъюйлер – шоларда аристлер уьюнден эсе артыкъ заманын оьтгере, шо саялы къатты агьлю черлер тувулуна.

«Лезгинка» бугюн 75 йыл алъякъда йимик, артистлени агьлюлерин якълай. Бары да байрамланы бирче оьтгере, бир- бирини тувгъан гюнлери булан къутлама унутмай, къыйынлы мюгьлетлеринде кёмекге алгъасай – шо коллективни дагъыдан да бек сыкълашдыра.

Яшавда бир-бир масъалалар бар, шоланы бийивчю янгыз къыйынлыкълардан оьтген адам булан арагъа салып ойлашма бола – гьалсыз гьалынга тарыгъанчагъа репетициялар, концертни алдындагъы гьалекленивлер, уьстюнлюклер ва осал натижалар, къаравчуну пикрусундан гьасил болув...къайсын-бирисин айтарсан. Шо, озокъда, агьлю яшавгъа таъсир эте. Мен, мисал учун, яшгъа токътагъан декрет отпускамны авур кюйде оьтгердим, неге тюгюл, Азамат уьйде болмай эди. Кёплер магъа: «Гече де, гюн де ону булан бирче болмагъа ялкъмаймысан?»–деп сорай. Ялкъмайман, – деп иржая Элмира.

Биз лакъырыбызны юз тюрлю авараларындан къутулгъан сонг, «Лезгинка» пачалыкъ академика ансамблни чебер башчысы, РФ-ни маданиятыны ат къазангъан къуллукъ-

чусу, бийив саниятгъа уллу къошум этгенлени бириси Жанболат Мусаевич Магьамматов булан узатабыз.

– Бизин коллективге бек пагьмулу артистлер къуршалгъан: къоччакъ, тавакаллы эренлер ва гьайбат къатынлар. Сёз ёругъунда айтгъанда, мен ансамблде бийийген гёзел Патимат булан уьйленип, бирче яшайгъаным 30 йыл бола.

– Элмира ва Азамат жагьил адамлар, оланы гележеги бар. Шолай агьлю черлерибиз дагъы да бар, энниден сонг да болажакъ. Сынавлу, тезги аристлеге аркъатаяй туруп, жагьиллерден де кёп затны къаравуллайман. Мен мердешлени сакъламакъ къарайман. Шону кюрчюлендиргенлер: Танхо Израилов, Къурбан Къурбанов, Иосиф Матаев, Залимхан Хангереев салгъан мердешлени сакъламакъ къарайман. Бизин учун коллективде бирликни болдурмакъ ва сакъламакъ – лап аслу масъала.

Мен 1990-нчы йылда «Лезгинкагъа» гелгенде яратывчулукъ булан янаша агьлю мердешлени сакъламакъ бек агьамиятлы эксенни англай эдим. Бизин ансамблде кёп миллетлени вакиллери чалыша, коллективни сыкълашгъанлыгъы кимге де уьлгю болардай йимик тизилген. Башгъачалай болмагъа кюй де ёкъ, ёгъесе, оьр даражалы саниятны яратма бажарылмай. Гьали гёз алдыгъызгъа бизин концерт сапарларыбызны гелтирме къарагъыз: янгыз гетген йыл биз самолётлар булан учуп, гьаваларда 179 сагьат оьтгергенбиз. Уьлкеден ва ондан тышда он минглер булангъы чакъырымлардан оьтгенбиз!

Нечакъы сюймесек де, гьалиги дагъыстанлы жагьиллени бир пайыны юрюшлери, ойлары талчыкълы гьислени тувдура. Тек ансамблдеги жагьиллер булан оьктем боламан. Оланы къайдагъы тарыкъсыз, терс ишлеге къуршалма заманы ёкъ.

Бизин бары да артистлерибиз – патриотлар. Украинада юрюлюп турагъан хас асгер гьаракатгъа биз чакъы баргъан дагъы бир ансамбльде ёкъдур. Бийивчюлерибиз пагьмуларын гёрсетгенден къайры, шонда агерчилерибиз булан бирче окопларда яшай эди. Оланы ругьун биз 2017-нчи йылда Сирияда да гётере эдик. Хмеймим базада етти концерт бердик. Мен оланы гёзлеринде бир де къоркъувну гёрмегенмен – якълама, кёмек этмеге гьасиретлиги нечакъы да бар эди. Бир артистде шо къоркъунчлу сапаргъа бармажакъман деп айтмады..

Шолай концертлерден сонг артистлер де башгъачалай бола. Яшавну къыйматын сезе, герти сююв, Ватанына аминлик не зат экенни англама башлай. Шо саялы бизин уланлар ансамблдеги къызъяшлар булан гележек яшавун байлайгъанын, къызъяшлар инамлы агьлю черлер, тизив аналар болуп токътайгъанына бек сююнемен. Агьлю черлер даим командировкалагъа бара туруп, бир-бирине дагъы да ювукъ болалар.

Артистлерибизни пагьмусу буса, бютюн дюньяны къаравчуларын елеп битген. Оланы дагъыстанлы халкъланы гьакъындагъы терс къаравларындан арчый, анадаш республикасыны, зор Россияны байрагъын къолундан тюшюрмей. Бу йыл биз уьлкебизни башчысы 13 тыш пачалыкъланы вакиллерин къабул этген АСЕАН-ны саммитинде концерт гёрсетгенде, къонакълар гьайран болду.

Бугюн, озокъда, «Лезгинка– Дагъыстанны, Россияны оьктемлиги. Бизин ёлубуз тынч тюгюл эди ва аслу асувлу натижабыз – бугюн ансамбль уллу, оьтесиз гёзел дос агьлю. Лап да кёп миллетли, ачыкъ юрекли ва исси коллектив! Дагъы да ансамблни башчысы гьисапда лап да низамлы деп къошар эдим,– деп Жанболат Мусаевич лакъырыбызны жамын чыгъара.

Биз буса Элмирагъа, Азаматгъа ва бары да оланы коллективине насипни ва янгы яратывчу уьстюнлюклеге етишмекни ёрайыкъ!

Виолетта Ратенкова

Нурианна
Каллаева

Бир яшав ва эки пагьму

Музыка ва медицина булан иштагьланагъан врач, Дагъыстанны ат къазангъан артисткасы Нурианна Каллаеваны гьакъында

Биз Нурианна Каллаева булан ону кёп къабатлы уьйлени биринчи къабатында ерлешген клиникасында ёлукъма сёйлешдик. Башлап табып болмай тура эдим, оьтюп барагъан адамлагъа: «Каллаеваны клиникасы къайдадыр?» – деп сорагъанда, шоссагьат тюз ёлну гёрсетдилер. Къарагъанда, клиниканы айланасында турагъанлар да ол тизив стоматолог ва пагьмулу йырав экенни биле.

Ону булан оьтген асруну 90-нчы йылларындан, Нурианна мединститутда охуйгъан заманындан берли танышман. Мен «Студент язбаш» деген конкурсну жюрисине гире эдим. Узун къара чачлары, уллу ачыкъ гёзлери булангъы инчебелли, гёзел къызъяш сагьнагъа чыгъып йырлама башлагъанда, зал манг болуп къалды. Ону гючлю тавушу къаравчуланы юреклерин еледи, зал хыйлы заман харс уруп турду.

Къызъяш оьзюн толу кюйде сагьнагъа багъышлама герек эдидир деген ойлар тува эди, тек ол стоматологну касбусун танглагъан. Балики, тюз этмегендир? Ёкъ. Нурианна врач гьисапда хыйлы гёрмекли натижалагъа етишген. Москвада ординатураны битдирген, оьзюню клиникасын ачгъан. Тек музыкадан да айрылмагъан, ол – Даггосфилармонияны йыраву, бары да уллу республика гала-концертлерде ортакъчылыкъ эте, хыйлы музыка савгъатлар булан белгиленген, Германиядагъы «Уьстюнлюкге йыр булан» деген конкурсда да болгъан.

Нурианна айтагъан кюйде, музыка ону яшавунда гиччиден берли чалына гелген. Анасына яшлар табагъан уьйде къызы янгы тувгъанда врачлар: «Авлетинг оьзге яшлардан эсе бек ва йыр макъамдай чалынагъан кюйде къычыра», – деп билдирген.

Биринчилей ол сагьнагъа уьч йыл болагъан чагъында чыкъгъан. Яшлар бавланы арасында оьтгерилеген музыка конкурсда хорда йырлагъан. Шо ону биринчи уьстюнлюгю эди. Яшлар бавуну заведующийи гиччи къызъяшдагъы пагьмуланы эс этген ва Нурианна музыка булангъы байлавлукъларын уьзмесин учун герти насигьатчысы, инамлы аркъатаяву болуп юрюген.

Алтын медальгъа битдирген 17-нчи школада да ол чебер кружокда ортакъчылыкъ этген. Музыка школада да охугъан, тек йырав болма сюймеген, театрны сагьнасында ойнама умут этген. Амма къызыны йыр пагьмуларына да къарамай, ата- анасы агьлюсюнде бир сама врач болмаса ярамай деп токъташгъан. Нурианна айтагъан кюйде, тухум-тайпасында нече де музыкантлар болгъан, амма ол тухумда – биринчи врач.

– Мен Магьачкъалада тувгъанман. Атам-анам Лак районну Караша юртундан. Атам Магьаммат заводда фрезеровщик болуп ишлей эди, анам Гьайбат уьй къуллукъланы кюте эди. Тек музыканы бизин агьлюде бек сюе эди. Улланам Айшат тизив йырлай эди. Ону бизин юртдагъы гьар тюрлю чаралагъа чакъыра эди. Атамны иниси Зайналабит Москвадагъы консерваторияны битдирген. Къарагъанда, магъа да шо «аврув» къабунгъан, – деп иржая Нурианна.

– Тек мен мединститутгъа, стоматологгъа охума тюшдюм. Лап ювукъ

къурдаш къызым документлерин шонда берген эди. Мен де ондан айрылмайым деп, шонда бердим. Студент йыллар тез учуп гетди, ординатурадан сонг Москвада къалмагъа хыялларым бар эди, буса да Дагъыстангъа къайтдым.

Шо шоу-бизнесни лап оькюреген вакътилери эди. Мен оьзюмню уллу сагьнада сынап къарамагъа сюйдюм. Продюсерлер милли тилде йырлама тарыкъ деп айтды, тек мен фольклордан кёп арек эдим. Китаплар охума башладым, радиогъа барып бырынгъы йырлагъа тынглай эдим. Лак тилдеги биринчи йырым «Гьавчулар» деген йыр эди. Шо бизин данггъа айтылгъан Мариям Дандамаеваны ахырынчы йыры эди,– деп эсге ала Нурианна.

Шо заман ол сагьна ону ёлу экенине тюшюне. Башлап Нурианна бырынгъы лак йырланы йырлай эди, шолагъа оьзюню заманындагъы кюйлени къоша эди. Ол ингилис ва орус тиллерде де йырлай эди.

– Инсанны гёнгюн гётереген кюйлени сюемен. Яшавубузда булай да четимликлер аз тюгюл. Йыр адамда рагьмулу, сююнчлю, гётеренкли

гьислени тувдурма тарыкъ,– деп гьисап эте Нурианна.

Музыка булан байлавлу яшаву огъар аслу касбусун юрютмеге бир де пуршавлукъ этмей. Тишлени сав этмек учун гьар адамгъа оьзтёрече янашыв тарыкъ, айрокъда яшлагъа.

Тюзюн айтгъанда, Нурианна ишин тамамлагъанча къарай туруп, ону кабинетинден бормашинни сызгъырагъан, ишлейген тавушу эшитиле эди. Мен чи гьали йылайгъан яшны тавушун эшитермен деп тура эдим. Къарайман, бираздан кабинетден иржая туруп уланъяш чыгъып геле. Мен тамаша болдум, кабинетни ичине гирип ондагъы алатланы гёргенде силкинип гетдим. Астаракъ бош шанжалгъа олтурдум, сонг лакъырыбыз юрюлюп турагъан вакътиде нечик Нурианна оьзюню касбусун сюегенни англадым. Нурианна къысматгъа инана ва яшавунда бары да зат Аллагьутааланы пурманы булан оьтгериле деп гьисап эте. Ол яшавда гьали де бир тюрлю даражалагъа етишме герегин биле ва къысмат оьзюне бирче оьмюр сюреген ювукъ адамын бакъдыражакъ заманны къаравуллай.

Биз лакъырны башлагъанча баянлыкъда ону ич яшавуну гьакъында бир сорав да болмажакъ деп алданокъ сёйлешген эдик. Нурианна къайсы къатынгиши йимик, озокъда, агьлюсю, яшлары болгъанны сюе, тек гьалиге умутлары яшавгъа чыкъмай тура. Ол шо мюгьлетни сабурсуз гёзлей.

– Агьлю – шо загьмат. Эр-къатынны тенг ва харлысыз ихтиярлары болма герек. Ювукъ адамынгны бары да ишлери тюзелип юрюй буса, ону нечик гюллеме боласан? Мени агьлю черим бир заманда да эришивлеге, къалмагъаллагъа урунмас деп бек умут этемен. Мен гьали де оьзюмню агьлю ва ана гьисапда имканлыкъларымны къолламагъанман. Тек яшланы бек сюемен.

Нурианна яшланы бакъмакъ ва гьарисине илиякълы кюйде янашмакъны оьзюню аслу борчуна санай. Ол олагъа яратывчу адам гьисапда тез ёл таба. Яшлар булан сен янгыз врачдан къайры, оланы къоркъутмас учун актриса да болма герексен. Нурианна ата-аналагъа яшларыны къозу тишлерин багъывну узатма, оьзлер тюшюп къалажакъ деп умут этип турмагъа тюшмейгенни эсине сала. Кариес булан бузулгъан къозу тиш де гьар тюрлю инфекциялагъа себеп болуп токътай.

Яшавунда музыка да, медицина да бир йимик ерни тутагъан Нурианна клиникасында ахшам сагьнагъа чыкъмагъа, концертни вакътисинде докторну акъ халатын ярыкъ капотгъа алышдырма, артисткагъа айланма тюшежек деген ойлардан арек турмагъа къарай.

Ондан къайры, ол оьзюню умутун яшавгъа чыгъаргъан ва 30 йылны узагъында сагьнада, тойларда къазангъан чакъы акъчагъа клиникасын ачгъан. Нурианна экономика билимлер де алгъан, неге тюгюл, онгача предприятиени есисини менеджментде де англавлары болмагъа герек.

Дагъы да Нурианна нечик ял алагъанны гьакъында хабарлады. Бир-бирде тыш уьлкелеге сапаргъа чыгъа, уьйде буса бош заманында къурдаш къызлар булан караокеге бара. Олар да аслу гьалда маданият тармакъда чалышагъанлар.

– Кристина, Айшат Айсаева, Залина ва Мурат Сулеймановлар, Зайнап Махаева, Лариса Гьажиева, Марианна, Адам Будагилов, Даниял Алиев, Даниэл Гьарунов булан къурдашлыкъ юрютемен

Нурианна Каллаева гележекге музыкада ва медицина тармакъда уллу планлар къура. Бизге де огъар уьстюнлюклер ёрамакъ къала.

Виолетта Ратенкова

Ана юрекни иссилиги

Агьлю байлыкълар оьзюбюз де онча гьис этмейген кюйде, гьар тюрлю агьвалатлардан, аралыкълардан таба амалгъа геле. Шолар асрулар бою ясала туруп, гьалиги наслулагъа да агьлю яшавну къурувну уьлгюсю болмагъа герек эди. Агьлю дегенде очакъны алдында уллулар да, гиччилер де бирче олтуруп, сыр чечеген заманланы сагъынабыз.

Дагъыстанлыланы агьлю аралыкъларыны сыры недир дагъы? Шо аралыкълар ич дюньясыны байлыгъындан, рагьмулукъну ва адиллукни урлукъларындан, къачан да кёмекге гелмеге гьазирлигинден топлангъан, амалгъа гелген. Ондан къайры, агьлю мердешлени сакълай туруп, патриотизмни, ватандашлыкъны отаву гьисапда сакълангъаны бек агьамиятлы. Анадаш уьй – янгыз сен яшайгъан ер тюгюл, шо сени бек аявлайгъан ва къорума гьазир дюньянг. Шолай агьлюлер бизин республикада аз тюгюл, олар арагъа чыкъмай намусгъа гёре яшайлар ва яшларын рагьмулукъгъа, эдепликге, къурдашлыкъны юрютме ва яратма уьйретелер.

Дербентде турагъан Межитовланы агьлюсю – адатлы агьлю йимик гёрюне буса да, оларда 12 яш тарбиялана: етти улан ва беш къыз. Лап уллусуна 18 йыл битген, гиччисине бир йыл да болмай. Дербентлилер оьзлени кёп яшлы агьлюлери булан оьктем бола.

Мени иш ёлдашым булан бирче къонакъланы даим къулач яйып къаршылайгъан агьлюде илиякълы, исси кюйде къабул этдилер. Арив къурулгъан уьйлер, уллу емиш тереклери булангъы бав, уланъяшлар заманда бир атасына абзарда ону- муну тизме, къурма кёмек эте. Ашюйю бары да яшлар сыяр кюйде, бир столну айланасында олтуруп болардай этилген. Ярым йыллыкъ нарыста анасына къолларында оьзюню гёнгюревлерин мырыллай. – Къалгъан яшларыгъыз къайда?–деп сорайбыз.

«Оланы гьарисини оьз борчлары бар: бирлери улланасына, бирлери атасына кёмек эте, – деп хабарлай Бурлият. – Гьали каникулланы вакътиси, барысына да иш табылмай къалмай. Охувдан къайры, гьар тюрлю кружоклагъа юрюй, музыка, илму, спорт булан иштагьлана. Яшланы бош заманы болмай десе де ярай. Эр-къатын учун лап аслусу – авлетлери тапшурулгъан ишге жаваплы кюйде янашмакъдыр. Бары да тарбиялав иш загьматны айланасында юрюле. Шо яшланы низамгъа, заманны аямакъгъа, къаныгъывлукъгъа уьйрете. Озокъда, ата-ана яшлар булангъы гьакълашыв, сыр чечив де бек агьамиятлы экенни англай. Ачыкъ лакъыр эте туруп яшлар оьзлени къыйын-тынчын айта, хыйлы соравлар бере.

Анасы буса оланы ойларына, гьислерине сеслене, гьарисини пикрусуна уллу чагъындагъы адамны пикрусуна йимик тынглай ва насигьатлар бере: уллулагъа, лакъыр этеген адамынга, гьатта, олар тюз тюгюл буса да, гьюрмет этигиз дей. «Билемисиз, олар оьзбашына оьсе, бир-бирине тергевлю ва аяп янаша. Школада бирлери биринчи сменагъа, бирлери экинчисине юрюй. Къызларымны бириси жыкъыда ойнай, экиси – фортепианода, уланланы уллусу музыка школаны битдирген. Тизив аргъанчы.

Бурлият ва Замир бирче яшайгъанлы 18 йыл бола. Олар оьзлеге 12 яш тувар деп эсине де гелтирип болмагъан. Эр-къатын пачалыкъны янындан кёмек, якълав болмагъан эди буса, шолай уллу агьлюню сакълама бажарылмас эди деп айта. – Яш йылларымда тигивчю болма умут эте эдим, курсланы битдирдим. Тек ишни гьакъындагъы умутларымны къойма тюшдю. Агьлю, уьй къуллукълар булан доланаман. Эрим «Незабудка» деген яшлар бавуну котельнийинде оператор болуп ишлей. «Агьлю» деген милли проект бизин йимиклеге аманлыкъгъа ва гележекге инамлыкъны гьислерин тувдура, –дей Бурлият.

Бурлият айтагъан кюйде, оьзюн «Игит ана» орден булан савгъатлангъанны гьакъындагъы хабары къаравулланмагъан кюйде арагъа чыкъгъан. Башлап республика даражада билдирдилер, сонг агьлюбюз толу кюйде Москвагъа баражакъны айтдылар ва 2026-нчы йылны июн айны 1-нде Кремлде Яшланы якълавну халкъара гюнюнде оьзю Президент Владимир Путин орденни тапшуражакъ.

– Шо бизин агьлюбюз учун оьтесиз гьисли, исси агьвалат болуп токътады,–деп эсге ала Бурлият. – Бизге шо чарада бары да агьлюбюз булан ортакъчылыкъ этмеге имканлыкъ бергенине Путинге гьакъ юрекден баракалламны билдирдим .

Москвагъа баргъанда олар бек гьалекленген. Оланы эки яшы авруп къала ва оланы къонакъюйде къоймакъны масъаласы арагъа чыгъа. Амма Путин тапшурув берип оланы барысын да къабул эте. –Биз яшларыбызны адамланы арасында, айрокъда шолай уллу гёрмекли агьвалатда бек низамлы болмагъа герекге уьйретгенбиз. Бизин яшларыбыз – сабур-саламатлы, оьзлени не ерде нечик

тутма тарыкъны билеген авлетлер. Бизин булан бирче дагъы да тогъуз кёп яшлы агьлюлер оьр савгъатны алды, – деп хабарлай Бурлият.

Савгъатлавну гьакъында баянлыкъ бере туруп, республиканы Башчысыны борчларын заманлыкъгъа кютеген Фёдор Щукин Дагъыстанда 140 минг кёп яшлы агьлюлер турагъанны ва оланы якъламакъ, агьлю очагъыны отуну иссилиги бир де сёнмесни къастын этмек – ерли гьакимиятны аслу борчу экени эсгерди.

Кремлни прес-къуллугъунда да сесленмей къалмадылар: «Межитовланы агьлюсю – къатты ва дос аралыкъланы уьлгюсю болуп токътай. Оларда агьлю мердешлени бек аяп сакълайлар, эсли наслугъа уллу гьюрмет булан янашалар, хоншуланы, таныш-билишни, дос- къардашны арасында абуру бар».

Биз Бурлият ва Замир булан тарбиялавну гьакъында лакъыр юрютегенде оланы дюнья къаравларыны теренлигин, педагогика пагьмусун, яшланы оьсдюрювню пачалыкъны даражасындагъы бек жаваплы борчгъа гьисаплайгъанын гьис эте эдик.

Бурлият гележекни гьакъында кёп ойлаша: – Яш яшавда не агьамиятлы экенни гьакъындагъы башлапгъы дарсланы агьлюде ала. Ата-ана ва ювукъ адамлары бир де тюгенмес байлыкъланы, элини, жамиятыны алдындагъы жаваплылыкъны гьакъында биринчи англатывланы бере. Биз эрибиз булан яшларыбызны юреклерине умуми инсанлыкъ къылыкъланы сингдирме къарайбыз, сонг гележекде оьзлени агьлюлерин къургъанда не затгъа таянма тюшегенин мекенли билсин учун.

Биз экибиз де – Магьарамгент районданбыз, онда тезден берли уллу агьлюлер загьматчылыкъны, къонакъчылыкъны уьлгюлери деп гьисаплана гелген. Шо тюзюн айтгъанда, бары да дагъыстанлы халкълагъа хас мердеш. Гьали де ата-бабаларыбызны сынавуна аркъатаяйбыз, гюнбатыш пачалыкъларда буса, шону толу кюйде гери ура. Агьлюню къурагъан, къоруйгъан кимдир – ата-ана. Агьлюню тарихин гележек наслулар учун сакъламакъ – инг агьамиятлы масъалаланы бириси.

Бизин уьйде биринчи ерде – гертилик, бир-бирин англайгъанлыкъ, жаваплылыкъ, аркъатаяв, сююв, рагьмулукъ ва якълав. Гьарисини тавушу эшитилме ва гьисапгъа алынмагъа герек, шо заман агьлюде гелишлик, бирлик ва сыкълашыв тувулуна. Биз агьлюбюзде алгъан чакъы билим-гьакъыл, сонг гележекдеги яшавубузну кюрчюсю болуп токътай. Насипли агьлю – шо бизин етишген оьр даражабыз, бизин къастларыбыз ва къаныгъывлу загьматыбыз.

Бурлият кёп охуй, оьзю учун рас гелеген гьислени таба, ойлашып къарай: «Пачалыкъ кёп яшлы агьлюлер учун онгайлы, яратывчу шартлар болдурмакъ учун хыйлы намусланы бойнуна алгъан. Шоланы барысыны да аслу маънасы – гьар агьлюню якълав. Агьлю – къайсы пачалыкъны да орта багъанасы.

Бизин агьлю анадаш Магьарамгент район ва гьар орамындан бырынгъылыкъны сеси чалынагъан Дербент булан тыгъыс кюйде байлангъан. Мунда яшамакъ – ачыкъ кёкню тюбюндеги музей булан бир. Орамларындан гезейгенде асруланы шагьаты эжелги биналаны, ташланы гёргенде юрегинг оьктемлик булан тола. Биз яшларыбызны иш этип, Ватанын сюймекликге уьйретмейбиз. Тек оланы айланасындагъы бары да зат анадаш уьй, баву, сююмлю улланасы, ата –анасы – шо сени Ватанынг. Сени яшавунг шолардан баш алагъанны англама башлайлар.

Биз ачыкъ юрекли, тергевлю Бурлиятны ва Замирни гьайран тамаша агьлюсю булан хыйлы затны гьакъында хабарладыкъ. Озокъда, олар бугюн дюньяда болуп турагъан гьаллагъа да тергев бере. Украинада оьтгерилип турагъан хас асгер гьаракатгъа талчыгъа, биз фашистлерден уьст болажагъыбызгъа инана. 20 дагъыстанлы Россияны оьр савгъатына – Игитни атына ес болгъанлыкъны тарихибизни лап гёрмекли агьвалатына гьисаплай. Шону булан рази болмай къалма кюй ёкъ.

Айна Алиева

Шахризат
Тахнаева

Яратывчулукъ – бир сигьрулу къурал!

Июль айда Дербентде Шахри (Шахризат) Тахнаеваны выставкасы оьтгерилди. Кёп пагьмулары бардан къайры, шону булан янаша сабур-саламат адам, художник ва педагог, бютюнроссия ва халкъара проектлени ортакъчысы. «Заман ва дазулар» деген выставкасы бырынгъы Нарын-къалада юрюле эди ва хыйлы сурат этивню къыйматлайгъанланы арагъа жыйды.

Белгили жамият чалышывчу Магьаммат Абдулхабиров бизин журнал учун художник булан ону яратывчулукъ ёлу, гьалиги инчесаниятны, педагогика сынаву гьакъында лакъыр этген.

– Къачан сизде сурат этивге иштагьлыкъ тувду? Сизин ата-анагъыз кимдир? Сизин инчесаниятны сырларына тюшюнме кёмек этген муаллимлеригиз болгъанмы?

– Бары да зат яш чагъымда башланды, шо заманлардан биз яшавну, инсан аралыкъланы маънасын англама башлайбыз, шолагъа тюшюнебиз. Магъа билимли, англавлу агьлюде тувмагъа насип болду. Атам эки оьр охув ожакъны битдирген, къомузну ва аргъанны тизив согъа эди. Партия къуллукъда 25 йылдан да артыкъ ишлеген, Гуниб райондагъы Омаров-Чохскийни атындагъы колхозгъа башчылыкъ этген.

Анам бютюн оьмюрюн педагогикагъа багъышлагъан. 42 йыл школада дарслар юрютген. Ону бек тизив тавушу бар эди, къонакълар гелгенде атам булан янаша олтуруп йырлама башлай эди. Гьар йыл Ленинграддагъы къонакъларыбыз эр-къатын Фёдор ва Татьяна Левицкийлер къачан гелер деп сабурсуз кюйде къаравуллай эдик. Ол – физик-ядерщик, къатыны – химик! Олар бизин, яшланы, гьар тюрлю савгъатлары булан ёнкюте эди. Яхшы эсимде бар, бир гюн эртен Фёдор амай къабургъасына такъта гесекни де илип, тавлагъа чыгъып гетген эди. Ахшам буса ол къайтгъанда, шо гесекде бизин анадаш ерлерибизни, ата юртумну суратын гёргенде бек тамаша болдум. Муна шо заман менде суратчы, художник болажакъман деген гьис уянды!

Школаны битдирген сонг къайсы оьр охув ожакъгъа охума тюшежегимни масъаласы арагъа чыкъгъанда анам мен Дагъыстан педагогика университетни чебер-графика факультетин танглама сюйгенимни ушатмады. Шо саялы ахырда филология факультетни сайладым. Шондан сонг къайда ишлесем де, даим гёрген затларымны акъ кагъызда карандаш булан суратларын эте эдим. Заман гетип сырлагъа (акварель, гуаш) гёчдюм. Аслу гьалда бизин дагъыстан табиатны, милли гийимлени ва накъышланы суратларын этемен.

Мени учун яратывчулукъ – оьзюмню имканлыкъларымны гёрсетип болардай бир сигьрулу къурал. Эгер де, инсанда тувмасындан яратывчулукъну кюрчюлери салынгъан буса, къачанда шо билинежек, арагъа чыгъажакъ. Лап тизив суратланы Алла-

гьутала яратгъан, бизге буса шолагъа бираз сама ошатып суратлар этмек къала.

– Сиз бай сынаву булангъы педагогсуз, хыйлы билим берив идараларда ишлегенсиз, гьатта Мария Монтессорини методикасына гёре чалышгъансыз. Шо къайданы Дагъыстан учун пайдасы бармы?

– Гертиден де, магъа дагъыстанлы яшлар булан Мария Монтессорини оьзтёреччe къайдасы булан ишлемеге насип болду. Айрокъда яшланы школагъа гьазирлевню кююн ушатдым. Яш оьтесиз чалт, эки айны ичинде охума ва язма уьйрене эди. Монтессорини янашывуну аслу кюрчюсю – яшны билим алывгъа оюндан таба иштагьландырмакъ. Яш оьзю теманы да, оюнну да сайлай. Озокъда, башлап хаталар да йиберилежек, тек педагог илиякълы кюйде тюз ёлну гёрсете. Муаллим яш учун кёмекчи, къурдаш, насигьатчы болуп токътай. Шону булан бирге барысы да учун борчлу бир тюрлю низамлар да бар, тазалыкъны сакълав, уллулагъа ва къурдашларына гьюрмет этив.

Яшлар класларда гюплеге бёлюнген. Мисал учун, математика дарсда санавланы, къошумну, бёлювню, артдырывну гьакъындагъы билимлени оюн кюйде суратлардан ва тюрлю ренклерден таба бере. Тилге уьйретивде ёммакълардагъы келпетлер, гьарплар ва тавушлар къоллана. Шо яшларда ахтарывчу гьюнерлени тувулувуна кёмек эте.

– Сиз Россияда 1724-нчю йыл къурулгъан белгили илму ва инчесаният Петровск академияны членисиз. Шо сизге не бере?

– Петровск академиядагъы ва оьзге яратывчу бирлешивлердеги ортакъчылыгъым выставкаларым учун гьар тюрлю майданчаланы сайлама ва яратывчу адамлар булан гьакълашма имканлыкъ бере.

– Сизин артдагъы вакътилерде бир нече выставкаларыгъыз оьтгерилди. Дагъыстанда гезикли выставкагъызны къачан къаравуллама тюше?

– Янгыз Москвада мени бир нече выставкаларым оьтгерилди. Ондан къайры, 25 умуми выставкаларда суратларым ерлешдирилген. Июль айда Дербентде выставкам болду. Сентябрде – Хунзахда, октябрда буса Американы Бирлешген Штатларында болажакъ.

–Дагъыстанлыланы арасында пагьмулу художниклер аз тюгюл. Бизин республикада да гьалиги инчесаниятны музейи болгъанны сюер эдик. Шо яшавгъа чыгъарма ярайгъан масъаламы?

– Дагъыстанлы художниклени хыйлыларын таныйман. Мисал учун, Аладдин Гьарунов булан, ону ишлери Россияны да, тыш пачалыкъланы

да музейлеринде ерлешдирилген. Ол – оьзтёрече художник ва скульптор. Тюзю, оьзюню тавлар элинде ону яратывчулугъуна гьали де тийишли къыймат берилмеген. Гьарунов шо инчесаният музей болмаса ярамай деп айтагъаны нечакъы заман бола. Шо масъаланы гьукуматны даражасында да гётерген эдик, амма гьалиге натижасы гёрюнмей.

– Сиз аты данггъа айтылгъан Чох юртда тувгъансыз. Неге ата юртугъузда музей ачмагъа ярамай?

– Бек тизив ой. Биз шону юртлларыбыз булан ювукъ арада арагъа салып бир ойгъа гелербиз.

– Сизин художник ва педагог гьисапда пагьмуларыгъыз аз тюгюл. Оьзюгюзню пагьмулу яшланы школасын ачмагъа сюймеймисиз? Чохлулар шону этмесе, дагъы бирев де этмежек.

– Мен педагогика чалышывумну юрютегенде шолай школаны ачмагъа умут эте эдим. Шону яшавгъа нечик чыгъарагъанны да яхшы билемен. Заман тарыкъ, Аллагь буюрса, мурадыма етишермен.

– Яшланы гиччи заманындан тутуп пагьмуларын арагъа чыгъармакъ учун оланы ата - аналарына ва муаллимлеге не ёрав, насигьат берер эдигиз?

– Биринчилей, ата-аналагъа ёравум: яшларыгъызны сююгюз, олагъа оьзлени бажарывлукъларын гёрсетмеге ёллар ачыгъыз. Шо гиччипавлагъа школагъа юрюме башлагъанда тюз ёлну танглама имканлыкъ бережек.

Яшдагъы пагьмуланы аян этмек учун, ата-аналар булан бирче физкультурадан, математикадан, музыкадан ва оьзге дарсланы юрютеген муаллимлени къошуму болма герек. Алданокъ токъташдырылгъан къайда ёкъ, гьар яш – ол оьзтёрече дюнья. Школаларда, мисал учун, тестлени къоллай, ону оьзюн тутагъан кююне тергев эте. Яшдагъы пагьмуну тапмакъ – шо инг башлап ону пайдасына болмагъа тарыкъ. Бир-бирде ата-аналар авлетиндеги бир тюрлю гьюнерлени гёрюп, ондан кёп затны талап этме башлай. Шондан сонг яратывчулукъгъа гёнгюлсюз болмакъ бар. Мен шо гьакъда хыйлы мисаллар гелтирмеге болар эдим.

– Яшавда сизин учун не зат инг агьамиятлыдыр ва аслу чакъырывугъуз къайсыдыр?

– Сурат этив мени яшав маънама айланып битген! Шо сени ругьландыра, маъна булан байындыра. Мен инанаман, гьар адамны къайсы буса да бир пагьмусу бар. Чакъырыв дегенде: «Эгер де, сагъа бир зат тарыкъ буса ва сен шо арив кюйде этилгенни сюе бусанг, оьзюнг эт!» – деп айтар эдим.

Диана ва Майрид
Нуриевлер

Лап исбайы келпетни сыры

Магьачкъала, салон «Лори». Тӏерезе артында уллу шагьарны адатлы къавгъалары, машинлени тавушу чалына. Ичинде буса бир де башгъа тюгюл, башгъа дюнья: заман аста-аста кюнде оьте, акъ капотлар тизилип илинген, кюржюба енглери бир-бирине тие. Гьариси оьзюню гелинин къаравуллагъан. Шо аламатны яратгъан, ону гьаракатына гёре тигилген, салонгъа гелтирилген – Диана Нуриева.

Ол билимине гёре – филолог ва юрист. Юрфакгъа ЗАГС-да ишлермен, уьйленегенлени насипли гёзлерин гёрермен, оланы яшавундагъы лап агьамиятлы гюнюню ортакъчысы боларман деген умут булан баргъан. Тӏек къысмат башгъачалай буюргъан болгъандыр.

Диана – келпетлени яратывчусу. Яшавда буса ол эки къызны анасы, той салонну директору ва 16 йыл ол адамланы гёнгюн хошландыра, гележекге инамлыкъны тувдура, ёммакъ яшавда болагъанына да инандыра.

Филология ва юриспруденция – тойлардан, модадан кёп арек тармакълар. Тек Сулейман-Стальск районну Къасумгент юртунда тувгъан Диана шоланы бирикдирип бажаргъан.

Салонгъа къызы Ларисагъа багъышлап къойгъан, огъар уьйдегилер къысгъартып исси кюйде Лорик деп айта. Муна шолай ич яшаву касбугъа айлангъан, касбусу буса – къысматгъа.

Диана ишин янгы башлагъанда той мердешлер алдагъы кюнде юрюле эди, шолардан бирев де тайышмагъа къарамай эди. Гьали шо заманланы эсге ала туруп, Диана иржая. Артдагъы беш-он йылны ичинде дагъыстанлы гелин танып болмасдай алышынгъан. Къызъяшлар къаркъарасында тартышагъан тыгъыс гийимлени танглайлар, гьатта, шалбарлар гиелер. Шону булан бирге тамур, тайпа-тухумуну мердешлерине гьаваслыкъ уяна – гийимлеринде милли накъышлар болгъанны сюелер, оьзлени улланалары гийип юрюген опуракъгъа тергев берме башлайлар. Гьалиги къызъяшлар эки девюрню арасындагъы мердешлерден оьзлер учун лап онгайлы къайдасын танглама къарайлар.

Капотну танглав – бир масъала. Тек башгъа янлары да бар чы. Дагъыстан оьзюню асрулар бою ясала гелген адатлары булан гьали де къатынгишилеге бакъгъан якъда бир тюрлю талаплар сала деп айтыла. Диана шо ой булан рази тюгюл. Шолар янгыз биревлени башларында, пикруларында яшай деп гьисап эте. Ол бизнесге урунгъанда эри: «Сен иш ерлер яратагъанынг ва насипни савгъат этегенинг бек уллу рагьмулукъ», – деп айтгъан сёзлери огъар аркъатаяв болуп токътады.

– Буса да уьй авараланы ва аналыкъ борчланы бирев де тайдырмагъан. Тек янынгда якълайгъан, англайгъан адам бар буса, четимликлер оьзлюгюнден ариге тая. Умутунг ва якълавунг бар буса, къалгъан затны увакъ-тюекге гьисаплама ярай, – деп ойлаша Диана.

Бизнесде яшавда йимик, чыдамлыкъ тарыкъ. Ол инанывунда гюч топлай: «Айланангда ёнкювлер, ерсиз талаплар артып йиберсе, мен Ал-

лагьутаалагъа багъаман. Шо магъа ёлумну узатма, алгъа юрюмеге кёмек эте.

Той ожакъны есисини тезден берли токъташдыргъан оьз къайдалары, талаплары бар. Мисал учун, къызъяшлагъа алданокъ салонгъа гелип, той капотун гийип къарамагъа таклиф эте. Неге тюгюл, ону ёравун инкар этип, сонг тоюну вакътисинде капоту оьзюне къыйышмай да гёзьяшлар тёгегенлени де аз гёрмеген.

Диана гьар экинчи гелинге капотну ананг булан бирче танглама герек деп айта. «Къызлар оьзлер булан къурдаш къызланы чакъыра ва гьариси оьзгесинден яхшы билемен, англайман деп гьисап эте. Ана буса къызын барысындан да яхшы гьис эте. Ол авлетине насип ёрай. Къурдашлары ону нечакъы сюе буса да, оьзлер шо насипли мюгьлетге тюшгенде нечик капот оьзлеге къыйышажагъын ойлаша. Шо гелинге тюз гийимни танглама пуршав эте.

– Эгер де, мен «Дагъыстанлы гелинлеге насигьатларым» деген китапны яза болгъан бусам, биринчи бёлюгюне «Яшавугъузда бир затны да алышдырмагъыз», – деп баш салар эдим дей Диана. – Кёплер уьйленген сонг янгы яшав башлана деп ойлаша ва той болгъанча бир ай алдын косметологун алышдыралар. Бютюн оьмюрюгюз жинслер гийип юрюген бусагъыз, бирден юбкалагъа гёчмегиз. Сиз оьзюгюзню-оьзюгюз кюйде гьис этмеге герексиз.

Бир гезик ону гёз алдында лап онгайсыз мюгьлетде шолай болуп къалды. Эртен той башлангъанча гелин йылай туруп зенг эте, сайки, акъ капот огъар къыйышмай. Диана къысгъача: «Гел, къарайыкъ», – деген. Залда илинмеген капотланы чыгъаргъан. Уьчюнчю капотну гийгенде, къызъяш рагьат болгъан. Неге тюгюл, шо пасон огъар бек онгайлы деп гьисап этген. Къарагъанда, капот шунча заман ону къаравуллап тургъан.

Диана капотну танглавда къысмат бар экенине инана. Къызъяш бир салондан башгъасына чабып юрюй, шеклене, юз тюрлю ойлар тувулуна, ахырда биринчилей гёрген капотну танглай. Бир де башгъа тюгюл, ол англасын, тюшюнсюн учун къысмат тогъаслар салагъан йимик: «Муна, шу сеники», – деп айта буса ярай. «Шолай мюгьлетлер магъа не саялы ишлейгенимни эсиме сала»,– деп иржая Диана.

Ону баш танкъытчысы – оьзю. Гьар увакъ-тюекге тергев бере. Эри Майрид умуми ишлени бойнуна алып юрюй, салонну оьсювюне, янгы касбучуланы къабул этивге жавап бере. Къалгъан аваралар Дианани бойнунда.

Гелинлеге къарап, ол даим бир хатаны гёре, олар ят тавушлагъа бек инана ва оьзлеге тынглама унуталар. Бары да якъдан къыйышывлу капотну излейлер. Тек адам шо гийимге гьазир болмагъа тарыкъ. Шо чыдамлы кюйде салонда илинип тура, бир гюн шону гийип, гюзгюге къарап: «Муна шу меники»,– деген мюгьлетни къаравуллай.

Оьзюню капотун тапгъан къызъяш шо мюгьлетни бир де унутмай дей. Диана Нуриева шону барысындан да яхшы биле ва юз керенлер гёрген: гелин гюзгюню алдындан таймай, олай да, булай да бурула, ахырда шу мени капотум деген ойгъа геле.

Диана Нуриеваны пикрусуна гёре, той келпетни лап исбайы сыры капотну безендирилген кююнде тюгюл, сиз шону гийип не гьис этегенизде. Той салонну есиси токъташдырагъан кюйде, гелинге туфлилерин де алданокъ гийип юрюме тарыкъ. Эгер де, аякъгийимлер къыса буса, къарсалавлу гьислер бир ерге де ёкъ болуп гетмежек. Шону сиз тойда алынгъан гьар суратыгъызда гёрежексиз. Тек шондан къутулма да бола. Той болгъанча эки жума алда «репетицияны» оьтгеригиз. Ондан къайры, гёзел кюйде юрюмеге, машинге минмеге, канзилерден оьрленмеге уьйренигиз.

Шолай Диана 16 йылны узагъында гьар гюн дегенлей, шо сигьрулу дюньяны ярата. Магьачкъаладагъы «Лори» салон янгыз той капотланы тюкени тюгюл. Мунда заманны сезмейсен, гьар акъ капот оьзюню гелинин сабурсуз кюйде гёзлейгенин билесен. Бир йыл, бир ай, бир жума оьтюп, салонгъа гёзел гирип, капотун танглап агьлю яшавун башлажагъын билесен. Диана буса янында токътап, пысып туражакъ. Неге тюгюл, шо мюгьлетде сёзлерде гьажатлыкъ ёкъ.

Саният Эмирова

Янгыдан яшав тизмек

Оьтген яшавну сююнчсюз мюгьлетлерин гьар адам йыллар гетген сайын унутма, дагъы эсге алмайгъан кюйде оьмюрюн узатма къарай. Бу макъалабызда лакъыр юрюлеген къатынгишилер бир вакътилер туснакъгъа тюшген ва азат болуп, оьзгелер йимик, адатлы яшавгъа къайтма къарай – агьлюню къурма, ишге чыкъма, тынч тюгюл буса да янгы къурдашланы тапма.. Олар не саялы челтирли терезелери булангъы ожакъгъа тюшгенин ва сонг нечик яшавун янгыдан тизгенин хабарлады.

Жанетта, 38 йыл

«Туснакъгъа мен гьакъылбалыкъ болмагъан чагъымда тюшдюм – кинотеатрда терезени шишасын сындыргъан саялы мени бир йылгъа эркинликден магьрюм этген эди. Магъа 18 йыл битгендокъ, бирдагъы 4 йылны къошдулар. Умуми низамы булангъы колониягъа бакъдырдылар. Тигивчю болуп ишлей эдим. Озокъда, туснакъ яшавну бир ерде де язылмагъан оьзюню ич низамы, яшаву бар. Тынчтурмас, къайпанмас зат эдим. Чакъ-чакъда ябушуп-токъалашып изоляторгъа тюше эдим.

Мен спорт ва аэробика булан иштагьлана эдим. Колониядагъы тарбиялавчум магъа аякъ чаналаны савгъат этген эди. Шолар булан туснакъны абзарындан гече де, гюн де гезей эдим.

Болжалым битип чыкъдым. Арадан эки йыл да оьтмей, къайтып такъсырландым. Уголовный кодексни авур статьясына гёре, магъа 8 йыл бердилер ва къатты низамы булангъы туснакъгъа бакъдырдылар. Сонг законларда бир тюрлю алышывлар болду ва барыбызгъа да алданокъ уьйлерибизге къайтмагъа имканлыкъ тувулунду.

Эсимде бар, туснакъны къапуларындан чыкъгъанда – адашдым. Айланада кёп адам жыйылгъан: машинлер, къавгъа, тез уьйге етишип яшынма сюе эдим. Тек къайсы якъгъа юрюме тарыкъны билмейсен. Хыйлы йыллагъа жамиятны яшав-турушундан айрылып бирден туснакъны къапуларындан чыкъгъанда не этме герекни билмейсен. Мен шыплыкъны, телевизоргъа къарама, адамлар бир-бири булан нечик къатнайгъанын англама сюе эдим. Ишге байлавлу планларым ёкъ эди.

Ишге арадан 4 ай оьтюп тюшдюм. Танышларым кёмек этди. Тюшегенде, озокъда, ялгъан айта эдим, сайки, башгъа шагьарда яшай эдим ва дагъы да бир затланы соражакъ ва мени такъсырлавларым арагъа чыгъып къалмасмы деп къоркъа эдим.

Тюкенде сатывчу болуп ишлей эдим. Адамлагъа тувра бетине къарама къоркъа эдим. Олар барысы да мен туснакъда тургъанымны биледир деп ойлаша эдим. Алдагъы гиеген опурагъымдан уьркген эдим, даим бир къыставуллу гьалда тура эдим.

Узакъ ишлемедим, ярым йылгъа гьаран чыдадым. Алывчуланы бирлери эрши, ерсиз сёйлеме башлайгъанда, мен пысып турмай эдим, тийишли кюйде жавап бере эдим. Туснакъда мени ачувгъа ачув булан жавап берме уьйретген эди.

Магъа адатлы яшавгъа уьйренме хас курслар кёмек этди. Мен деллекчилени гьазирлейген курслагъа язылдым. Янгы танышлар табылды ва шо мени герти ишим деген умут тувулунду.

Бара-бара тынч кюйде гьакълашма уьйрендим, мени оьзгелерден кем ерим ёкъ деп гьис этме башладым. Адашгъанлыгъым, бир тюрлю къоркъувларым болмагъандай тайып, ёкъ болуп къалды.

Мекенли аякъгъа тургъанча арадан бир йыл оьтдю. Оьзюме сакълама мишикни ва итни алдым, эрге бардым. Гележекге бир тюрлю янгы умутлар тувду. Тек ишим булангъы гьал тюзелмей тура эди – деллекчи касбумну тас этдим. Янгы ишни излей туруп гьалсыз болдум. Гьар тюрлю багьаналар булан мени бир ерге де алма сюймей эди.

Дос-къардашымны ёравуна гёре, психологну уьстюне бардым. Олар мени шо сагъа бек тарыкъ деп инандырды. Башлап рази болмай эдим, тек бираздан оьзюмде бир тюрлю алышынывланы гьис этдим: магъа яшав сынавума таянып, башгъалагъа кёмек этме тарыгъымны англадым.

Гьали мен реабилитация центрда ишлеймен, ишимни ушатаман, адамлагъа тарыкъ экенимни сеземенд, лап аслусу буса –мен янгыз тюгюлмен.

Мени алдагъы туснакъ яшавума янашывум алышынды: алда йимик биревлер билип къойса, не ойлашар деген къоркъувлар ёкъ. Мен оьтген яшавумну гьакъында биревге де хабарламайман, билсе билсин, шо мени яшавум ва алып бир якъгъа ташлап болмайман.

Туснакъда оьтгерген чакъы заманны узагъында ювукъ адамларым мени ташламады, сюе эди ва къайтажагъымны къаравуллай эди. Муна оланы шо сюювю бары да четимликлерден оьтмеге ва адатлы яшавгъа къайтмагъа кёмек этди.

Мен башыма тюшген къыйынлыкълардан оьтюп болдум. Алдагъы заманларыма бек ачувум чыгъа, тек ол мени яшавгъа уьйретгенине, шону къыйматлама, ювукъ адамларынгны сюйме тюшюндюргенине баракалламны билдиремен. Мен билим аламан, ишлеймен, оьсемен».

Заретта, 42 йыл

«Мен туснакъгъа наркотиклер сатгъан саялы тюшген эдим. Башлап шо загьруну оьзюм де къоллай эдим, сонг сатма башладым. Мени 6 йылгъа эркинликден магьрюм этдилер. 5 йыл оьтюп, болжалдан алда уьюме къайтдым.

Шо яшав сынавну унутмагъа бажарылмай. Онда оьзтёрече низам юрюле: сагьатлагъа пайлангъан, эртен турасан – спорт майданчагъа чабасан, сонг эртенги аш, сонг иш. Аслу гьалда – шо тигив фабрика. Озокъда, эришив-ябушувлар да болмай къалмай эди. Халкъ кёп, гиччи шагьар йимик. Гьар гюн гёз алдыбызда

бир сыпатлар. Яшыртгъын бир затны да этмеге бажарылмай. Гьарисини хасиятлары бир-бирине ошамагъан. Мени эки къурдашым бар эди. Бугюн де байлавлукъланы уьзмейбиз. Магъа туснакъ болжалымны оьттерме иш кёмек этди.

Туснакъдан чыкъгъанда, башлап нечакъы да къыйын эди, тек бара-бара бир кюйге тюшдю. Не этежегимни, негер урунажагъымны билмей эдим. Мен алда 1-нчи Магьачкъалада яшагъан уьйлер бузулгъан эди, ерли гьакимият шо бойлардагъы бары да онгсуз уьйлени бузуп тайдырмагъа токъташгъан эди. Озокъда, уьйлеримде бир мал-матагьым да къалмагъан эди.

Мен ишлерим бузукъ болажагъын англай эдим. Борчларым да бар эди. Гьатта, шагьарда ёлдан ари ягъына чыкъмагъа къоркъа эдим, автобусгъа минсем, адамлар магъа къарап, мен къайдан гелгенимни биледир деп эсиме геле эди. Байлавлукъ тутмагъа четим эди. Шагьар бек алышынгъан эди.

Яхшы чы магъа кимни уьстюне барма, турмагъа ер бар эди. Ярым йыл мен уьйню ичинде олтуруп турдум, кююме геле эдим, савлугъумну беклешдире эдим. Къардаш адамларда къызым булан бирче тура эдим. Тюзюн айтгъанда, олар буангъы аралыкъларыбыз онча яхшы тюгюл эди.

Сонг касбума гёре, тигив предприятиеге ишге тюшдюм. Шо онгача предприятие эди, кимсен, къайдансан, паспортунгну гёрсет деп илинмей эди. Оланы аслу ою – гелим, хайыр. Береген айлыгъы аз эди, тек иш кёп затны алышдырды. Турма ер излеме, борчларымны къайтарма урундум.

Эсги уьйлени орнунда магъа квартир бердилер. Мен шону сабурсуз кюйде къаравуллай эдим. Бош тамлары, бары да затны янгыдан жыйма, алма тюшдю. Къурдашым савут-сабаны берди, башлап ерде ята эдим, амма оьзюмню насипли адамгъа гьисаплай эдим.

Мендеги яшавгъа гьасиретлик ташгъын йимик агъыла эди, даим иржайып тура эдим, бир затгъа да къарсаламай, талчыкъмай эдим, оьзюмню эркин кюйде гьис эте эдим. Шо гьисни сёзлер булан айтып битдирмеге, англатмагъа къыйын. Сюйген ерге сюйген заманда бармагъа болмай бусанг, олтуруп гюнлер булан телевизордагъы маънасыз берилишлеге къарай бусанг, мени гьалымны англажакъсыз.

Шону булан бирге бир эргиши булан таныш болдум, яшав янгы башлана тура деп эсиме геле эди. Бирче яшама башладыкъ, арадан эки йыл оьтюп, къызым да бизге къошулду. Ол :«Анам, мен сени булан яшама сюемен», – дегенде, уллу насип эди. Огъар шо заман 16 йыл битген эди. Озокъда, аралыкъларыбызда бир тюрлю четимликлер де тувулунмай къалмай эди, тек бара-бара бары да зат оьз кююне тюшдю.

Гьали де шо тигив ишимни узатаман. Алапам яман тюгюл, тек жумада ял алма бир гюн тюгюл бермейлер – къавшаламан. Ондагъылар мени алдагъы яшавумну гьакъында бир зат да билмейлер. Магъа къарагъанда да, мен туснакъда болгъанымны биревню де эсине гелмежек. Гьатта, ариден-бериден эшитип къойса да – инанмайлар.

Мени дос-къардашым магъа арт бермеди, якълады. Мени булан бирче яшайгъан адам да туснакъ сынавларым да бар экенине бек парахат кюйде янаша.

Туснакъгъа тюшген къатынлар айрыча къыйынлыкълар булан раслана. Олар толу кюйде жамиятдан айрылгъан ва тыш байлавлукъланы толу кюйде юрютме болмай. Шо, озокъда, оланы хасиятына. Къылыкъ-турушуна таъсир этмей къоймай. Сонг адатлы яшавгъа къайтывда четимликлер тувулуна.

Лап ахырда эсгермеге сюемен, шо къыйынлыкълагъа да къарамай, оланы оьсме, алышынма, яшама гьасиретлигин болгъан чакъы якълама тюше.

Виолетта Ратенкова

Бийке Кулунчаковагъа – 80 йыл!

Бу йыл Россияны маданиятыны ат къазангъан къуллукъчусу, СССР-ни язывчуларыны союзуну члени, Дагъыстанны халкъ язывчусу, Сулейман Стальскийни атындагъы ва «Гипертекст» деген бютюнроссия савгъатланы лауреаты, ногъай халкъны белгили язывчусу, таржумачы Бийке Кулунчакова оьзюню 80 йыллыкъ юбилейин белгилежек.

EY MOUND. A MAJESTIC MONUMENT TO THE COURAGE OF SOVIET PEOPLE

И вновь праздник графики в Дагестане!

В Дагестане подвели итоги V Международной биеннале печатной графики «Кубачинская башня». Произведения были представлены на четырёх площадках в Кубачи и Махачкале.

Организаторы подготовили также обширную просветительскую программу: мастер-классы, творческие встречи, внеконкурсные выставки, лекции, акции дарения эстампов музеям.

Мероприятия V Биеннале стартовали осенью 2025 года с передачи работ участников предыдущих конкурсов в ДМИИ им. П.С. Гамзатовой и мастер-классов по линогравюре и офорту на ХГФ ДГПУ им. Р. Гамзатова. Их провёл руководитель проекта Юсуп Ханмагомедов – народный художник РД, член СХ России, профессор кафедры живописи ДГПУ. В текущем году акция дарения продолжилась – работы передали Национальному музею РД им. А. Тахо-Годи, Музею Махачкалы, Театру поэзии и музею «Башня» в Кубачи.

Важными событиями параллельной программы стали выставка «Варвара Бубнова. Москва – Токио – Сухуми – Москва», организованная Институтом Другого Искусства (Москва) и ДМИИ, к 140-летию со дня рождения этого выдающегося художника, и лекции «Серия линогравюр Варвары Бубновой: известное и неизвестное» искусствоведа Леониллы Мараховской (Москва) и «Варвара Бубнова и её история как иллюстратора книги» доцента МГУ им. М. Ломоносова Ирины Великодной (Москва).

Вернисажи конкурсных работ прошли в июле: 12 июля – в средневековой башне «Акайла кальа» (Кубачи), 23 июля – в Театре поэзии (Махачкала), 24 июля – в Музее Махачкалы, 25 июля – в выставочном зале Союза художников РД. С 11 по 18 июля в Кубачи действовала арт-резиденция, на которую были приглашены 10 художников из числа участников Биеннале: Айшат Бегаева (Махачкала), Юрий Бычков (Тюмень), Марина Демидова (Барнаул), Мария Креслова (Ростов-на-Дону), Светлана Рябова (Нижний Тагил), Наталья Савельева (Махачкала), Алина Семергей (Ростов-на-Дону), Галина Смирнская (Москва), Мария Смольянинова (Москва) и Регина Таибова (Махачкала). Они ознакомились с бытом и традициями кубачинцев, посетили ювелирную мастерскую, домашние музеи, кубачинскую свадьбу и открытие выставки «Хранитель» памяти ювелира Абдулгамида Канаева, члена команды «Кубачинской башни» с 2018 года. Регина Таибова провела мастер-класс по картонографии для кубачинских детей.

В дни вернисажей член жюри Владимир Зуев (Нижний Тагил) – член-корреспондент Российской академии художеств, заслуженный художник РФ, профессор – прочёл лекцию «Гравюра на алюминии. Возможности неклассической техники печатной графики в творческих работах студентов». Участник биеннале, старший мастер-печатник Творческой мастерской графики РАХ Николай Куняев (Москва) провёл мастер-класс по шелкографии, а участник пленэра, доцент Тюменского индустриального университета Юрий Бычков – по технике карборандум.

Продолжение на стр. 64

Женщины Дагестана выбирают Coral Club

В современном мире, с его быстротечностью и суетой, устоявшиеся ценности порой вступают в противоречие с желанием самореализации. Мы хотим рассказать нашему читателю о международной компании Coral Club (в переводе – «Коралловый клуб»), которая даёт такую возможность и при этом сохраняет баланс между традициями и новаторством.

Coral Club вот уже много лет меняет представление о том, что такое «работа» и «забота о себе», и транслирует новый подход к жизни, позволяющий улучшить сразу несколько важных её составляющих: финансовую независимость, красоту, полноценное общение. Компания существует с 1999 года и продает биологически активные добавки (БАДы не являются лекарственными средствами. – Прим. ред.), а также продукты для здорового питания, косметику и товары для дома.

Мы встретились с несколькими участницами клуба, но все они были едины в одном: компания позволяет начать своё дело с нуля, без стартового капитала. Фатима Сугратова, например, родилась в Цунтинском районе. Она, как и многие из нас, свою жизнь лёгкой назвать не может. Однако сегодня женщина уверена в будущем: Coral Club предоставил ей возможность зарабатывать без ограничений. Фатима рада, что есть такая работа, где можно получать бонусы, не рискуя собственными средствами, и достичь хорошего заработка. Это особенно актуально для женщин Дагестана, пытающихся зачастую работать, не покидая дом, не жертвуя временем, предназначенным для детей, и не рискуя семейным бюджетом. Концепция Coral Club заключается не в продаже ради продажи, а в желании помочь своему клиенту приобщиться к культуре правильного питания и ухода за собой.

У Фатимы пятеро детей и огромное количество родительских обязанностей, ничуть не мешающих двигаться вперёд. Напротив – это ещё один стимул достигнуть лучших результатов. Не секрет, что финансовая мотивация – сильный драйвер. Фатима делится личным достижением: за полтора года она получила бонус, позволивший ей приобрести автомобиль, что заметно высвободило её время и дало возможность для новых свершений. Это не пустые обещания, а видимые результаты: покупка недвижимости, транспортных средств, оплата обучения. Coral Club обеспечивает инструментами и ресурсами

заработка, рассчитанного на большие цели, которые поначалу могут показаться труднодостижимыми.

Увидев результат Наиды: как она преобразилась, как поменялся образ жизни, окружение, - подруги Камила и Патимат тоже решили присоединиться к такому крутому сообществу.

Камила – мать двоих детей, много путешествует и уже пять лет занимается производством одежды. Она утверждает: системный образ жизни и жёсткие графики – не для неё. Познакомившись с сообществом бизнес-лидеров в Москве и увидев результаты подруг, решила подключиться. Теперь Камила намерена параллельно развивать своё дело и участвовать в жизни сообщества Coral Club, которое даёт ей полезные знакомства и новые возможности.

Патимат работала раньше на станции переливания крови, затем освоила массаж. Признаётся: официальная работа с низкой зарплатой и жёстким контролем была ей не по душе, поэтому она искала профессию, где можно чувствовать себя свободной. В компанию же попала благодаря подруге. Теперь она хочет помогать другим женщинам развивать своё дело и открывать мир красоты. Патимат подчёркивает, что для работы в компании не нужно иметь большой опыт в бизнесе. Достаточно разделять ценности здорового образа жизни, быть открытой и готовой к общению. Шанс стать членом успешной команды есть у каждого.

Мы выделили самые яркие истории героинь, пришедших в Coral Club из совершенно разных сфер жизни. Их объединяет одно – стремление найти себя, свою «волну».

В нашем регионе всегда ценилась предпринимательская жилка, но часто сложно найти проект, сочетающий пользу для семьи с бизнес-интересом. Компания даёт такую возможность. Может, именно сегодня настал момент, чтобы присмотреться к этому сообществу поближе?

А если вы хотите получить более подробную информацию, звоните по телефону +7 989 650 46 64.

Coral Club сегодня – это стиль жизни свободной, здоровой и успешной женщины Дагестана.

Виолетта Ратенкова,
Саният Эмирова

Долголетие без иллюзий

Дагестанский эксперт Фатима Тамаева выступила на форуме «Россия и мир: тренды здорового долголетия».

Ещё недавно возраст измеряли цифрой в паспорте. Дожить до семидесяти, девяноста или ста казалось самоцелью, а разговоры о здоровье сводились к лечению уже возникших болезней. Сегодня важнее другой вопрос: сколько лет человек сможет оставаться самостоятельным, активным и включённым в жизнь семьи и общества? Так меняется сама логика профилактики. Речь уже не о культе вечной молодости и не о «волшебной таблетке», а о качестве жизни: сохранённой подвижности, ясности мышления, эмоциональной устойчивости, полноценном сне и своевременном внимании к своему здоровью.

В России этот сдвиг происходит не стихийно, а на уровне государственной политики. На официальном портале Минздрава России сообщается, что с 1 сентября 2026 года в номенклатуру медицинских должностей включена новая специальность – «врач по медицине здорового долголетия». Важно отметить, что это не ещё одна узкая специализация, а принципиально новый подход к ведению пациента. Задачи нового направления связаны с ранним выявлением предрисков, персональными рекомендациями по образу жизни, питанию и физической активности, а также с сохранением работоспособности

и качества жизни на долгие годы. Появление такой позиции означает, что государство признаёт: профилактика и управление старением требуют отдельной компетенции, особого взгляда и специальной подготовки.

Дагестан на федеральной повестке

9-10 июля в Москве прошёл II форум «Россия и мир: тренды здорового долголетия» – одна из ключевых российских междисциплинарных площадок, посвящённых будущему профилактической медицины, здорового общества и экономики долголетия. Мероприятие организовано Правительством РФ и Росконгрессом и собрало около двух с половиной тысяч экспертов и гостей. Модераторами сессий выступили вице-премьер Татьяна Голикова, главы Минобрнауки, Минздрава, Минкультуры, Минцифры и руководитель Федерального медико-биологическоего агентства (ФМБА).

От Дагестана в секции «Технологии здоровья: искусственный интеллект и цифровое будущее» выступила Фатима Тамаева – руководитель Маммологического центра Л7, президент Ассоциации маммологов-радиологов РД, амбассадор женского здоровья и здорового долголетия. Она рассказала о применении искусственного интеллекта в диагностике молочных желез, о его преимуществах и о сложностях адаптации пожилых людей к цифровой медицине. В своём выступлении спикер отметила, что технологии ИИ уже сегодня способны повысить точность ранней диагностики, однако их внедрение требует не только технического оснащения, но и обучения врачей, а главное – преодоления психологического барьера у пациентов старшего поколения, которые с осторожностью относятся к цифровым инновациям.

Фатима Тамаева стала единственным спикером от республики, приглашённым на форум, – для Дагестана это знаковое событие. Участие и выступление Тамаевой подтвердили: региональная медицина может смело формировать федеральную повестку, предлагая собственные практические решения. Это особенно важно для Дагестана, где демографическая ситуация постепенно меняется и вопросы здорового старения становятся всё более актуальными.

Эксперт подчеркнула, что по поручению Президента Владимира Пути-

на в стране запущен проект «Активное долголетие», в рамках которого во всех регионах открываются профильные центры.

Форум стал важной площадкой для обсуждения практических шагов развития системы здорового долголетия. По его итогам планируется выработать для внедрения в регионах решения, касающиеся работы по предупреждению, профилактике заболеваний, развитию инфраструктуры, а также увеличению роли культуры и искусства в формировании комплексного подхода к здоровому долголетию.

Как в Дагестане внедряют принципы активного долголетия?

В Дагестане уже год развивается программа активного долголетия в Маммологическом центре Л7. Её цель – помочь человеку не ждать тревожных симптомов, а заранее разобраться в факторах риска и выстроить понятную систему поддержки здоровья. Программа учитывает уникальность каждого пациента, а следовательно, и то, что универсальных решений в вопросах долголетия просто не существует.

Кто такой коуч по активному долголетию?

В Маммологическом центре Л7 с пациентами работают коучи с высшим медицинским образованием. Их задача – помочь человеку превратить медицинские рекомендации в выполнимые шаги: подобрать реалистичный режим, поддерживать регулярность, заметить трудности и вовремя направить к врачу, если требуется дополнительная консультация.

Такой подход особенно важен для пациентов с онкологическими диагнозами и людей с хроническими заболеваниями: физическая активность, питание, сон и восстановление нужно подбирать с учётом диагноза, возраста и индивидуальных рисков. Коуч не заменяет врача, а работает

в связке с ним, обеспечивая непрерывность наблюдения и мотивацию пациента. Именно этот аспект часто оказывается самым слабым звеном в традиционной медицине: доктор даёт рекомендации, но его подопечный остаётся один на один с необходимостью их выполнения. Коуч по активному долголетию заполняет этот пробел, сопровождая человека на каждом этапе.

Поэтому маршрут в Л7 формируется индивидуально. Для женщины после онкологического лечения он будет одним, для пациентки в период менопаузы – другим, для человека без выраженных жалоб, но с низкой физической активностью – третьим. В зависимости от ситуации программа может включать оценку факторов риска, консультации специалистов, рекомендации по нагрузке и восстановлению, работу с режимом сна и сопровождение изменений в динамике.

Ключевой принцип – не универсальные советы, а решения, которые можно встроить в реальную жизнь. Ведь даже лучший план бесполезен, если его невозможно соблюдать. Именно поэтому в центре делают акцент на реалистичности: небольшие, но устойчивые изменения приносят больше пользы, чем радикальные, но краткосрочные усилия.

Четыре стороны здорового долголетия

В Маммологическом центре Л7 активное долголетие рассматривают как систему, в которой соединяются четыре элемента. Человек принимает ежедневные решения о здоровье. Социум даёт поддержку – от семьи до доступной медицинской помощи. Технологии помогают точнее оценивать состояние и отслеживать динамику. Индустрии и рынки формируют инфраструктуру профилактики: медицинские, реабилитационные, образовательные и оздоровительные сервисы.

Если исключить хотя бы одну сторону, система становится менее устойчивой. Здоровье невозможно надолго сохранить только усилием воли – человеку нужны понятный план, профессиональное сопровождение и среда, в которой забота о себе становится нормой. Именно поэтому, с точки зрения Тамаевой, развитие таких центров по всей стране – это создание целостной экосистемы, где каждый человек, независимо от возраста, может получить поддержку и сохранить своё здоровье.

Долголетие как культура заботы

Долголетие начинается не с громкого обещания, а с честного разговора о здоровье, грамотной профилактики и решения поддерживать себя уже сегодня. В Дагестане в настоящее время этот разговор идёт – на уровне федеральных экспертных площадок, региональных медицинских центров и индивидуальных маршрутов заботы о себе.

С гордостью можем отметить, что Фатима Тамаева, ставшая голосом Дагестана в вопросах здорового долголетия, теперь – практический проводник новых подходов в регионе. Её работа в Маммологическом центре Л7 показывает: даже один центр, одна команда и одна программа, если они ориентированы не на моду, а на реальные потребности людей, могут стать точкой роста для всей республики.

Материал носит информационно-просветительский характер и не заменяет очную консультацию, диагностику или лечение. Любые изменения физической активности, питания, режима сна и терапии необходимо согласовывать с лечащим врачом с учётом возраста, диагноза и индивидуальных рисков.

Сульгият Булгаева

Публикуется на правах рекламы

И вновь праздник графики в Дагестане!

Начало на стр. 57

25 июля в выставочном зале СХ Дагестана прошла церемония награждения. Гран-при получила Мария Названова (Москва) за офорты «Остовы кораблей», «Былое», «Побережье Арктики» из серии «У берегов Териберки». I место среди студентов в номинации «Книжная графика» заняла Софья Тезикова (Ростов-на-Дону), II – Дарья Чурилова (Санкт-Петербург), III – разделили Мария Гайдукова (Санкт-Петербург) и Александра Овчинникова (Волгоград); в номинации «Общая тема»: I – Евгения Рождественская (Нижний Новгород), II – Марьяна Татура (Минск), III – Анастасия Титова (Красноярск) и Марина Рудчик (Минск). В номинации «Экслибрис» категории «Студент» победители не определены из-за несоответствующего уровня работ.

В категории «Профессионал» в номинации «Экслибрис»: I место – Виктория Царькова (Санкт-Петербург), II – Екатерина Носовец (Санкт-Петербург), III – Ирина Кочурова-Жумабекова (Серов); в номинации «Книжная графика»: I – Александра Трибанова (Краснодар), II – Ольга Самосюк (Уфа), III – Умагани Магомедова (Махачкала) и Мария Гейн (Красноярск); в номинации «Общая тема»: I – Наталья Завалишина (Орехово-Зуево), II – Андрей Гончар (Махачкала), III – Леонид Голубкин (Снежинск) и Екатерина Кириченко (Ростов-на-Дону). Отметим, что всем победителям и лауреатам вручили книги и художественные материалы от партнёров проекта.

Дипломами лауреатов и специальными дипломами жюри отмечены 17 художников. Специальный диплом «За блестящее мастерство и огромный вклад в развитие искусства графики» получил обладатель Гран-при IV Биеннале, академик РАХ, заслуженный художник РФ Михаил Верхоланцев (Москва). С 15 октября по 15 ноября в ДМИИ им. П. С. Гамзатовой проходит персональная выставка «Полифония резца» этого выдающегося художника. В рамках выставки Михаил Верхоланцев провёл мастер-класс по ксилографии. Выставка и приезд в Дагестан всеми признанного мастера – знаменательное событие в культурной жизни республики.

Из почти полутора тысяч заявленных работ оргкомитет отобрал для участия 826 работ авторов из России (в том числе 30 из Дагестана) и 15 зарубежных стран.

Жюри возглавил Игорь Ганзенко (Санкт-Петербург). В его составе были Айрат Терегулов (Уфа), Юрий Башкирцев (Санкт-Петербург), Людмила Шустрова (Москва), Владлена Бесараб (Махачкала), Ирина Великодная (Москва) и Владимир Зуев (Нижний Тагил).

Организаторы Биеннале – Центр культурных инициатив «Зирихгеран» и объединение графиков Дагестана «ДаГраф». Партнёры проекта: Минкультуры РД, Администрации Дахадаевского района и села Кубачи, Российская академия художеств, ДМИИ им. П.С. Гамзатовой, Театр поэзии, Музей Махачкалы, СХ России и ТСХ России, Союз художников печатной графики «ОфортПро», галерея «Бюро красивых дел. СПб», Институт Другого Искусства, Музей экслибриса и миниатюрной книги МСК, бренд «ГАММА», Российский экслибрисный журнал, а также журналы «Дагестан» и «Женщина Дагестана».

Руководитель проекта – Юсуп Ханмагомедов. Куратор V Биеннале – член СХ России и Ассоциации искусствоведов России Александр Сергеев, сокураторы: член Ассоциации искусствоведов России, председатель Регионального отделения ТСХР по РД Екатерина Дидковская и член СХ России, член-корреспондент РАХ Магомед Даудов.

V Биеннале проводилась при поддержке гранта Главы Дагестана.

Александр Сергеев
Фоторепортаж: Шамиль Ахмедов

Мастер-класс по картонографии в Кубачи. Художник Регина Таибова

Пленэр V Международной биеннале печатной графики «Кубачинская башня» в Кубачи. 12–18.07.2026.

V Международная биеннале печатной графики «Кубачинская башня»

Экспозиция даров от оргкомитета Биеннале ДМИИ им. П. С. Гамзатовой. Махачкала.

Лекция Ирины Великодной «Варвара Бубнова и ее история как иллюстратора книги». Театр поэзии, Махачкала.

Участники, оргкомитет и гости V Международной биеннале печатной графики «Кубачинская башня» в Кубачи. 12.07.2026.

Ш. Тахнаева. Лето. 2021 г. Холст, масло, 60 х 60.

ИНДЕКС ПМ818

4 651116 280082

Свободная цена
6 +